

Хмельницький національний університет

Гуманітарно-педагогічний факультет

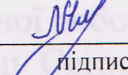
Кафедра української філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ
ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ
«СТОРОНЕЦЬ» Р.АНДРІЯШИКА)**

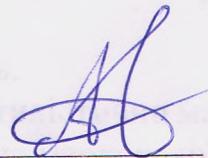
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
Предметна спеціальність	014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітня програма	Середня освіта (Українська мова і література)

Шифр КвР СОУМ.024036.01.01.00

Здобувачка 2 курсу, група СОУМ-24-1 Анастасія ГРАБ
Шифр підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник кандидат філологічних наук, доцент Оксана ЮЩИШИНА
Науковий ступінь, учене звання підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:
завідувач кафедри
української філології

 Анатолій ЯНЧИШИН
підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

15.12.25
Дата

Хмельницький 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
Спеціалізація	014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітня програма	Середня освіта (Українська мова і література)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української філології

Анатолій ЯНЧИШИН

17 жовтня 2024 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ГРАБ АНАСТАСІЇ ВАСИЛІВНИ

1. Тема роботи: «Особливості вивчення стилістично маркованої лексики на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти (на матеріалі роману «Сторонець» Р. Андріяшика)».

Керівник роботи – Ющишина Оксана Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент.

Затверджено наказом ректора університету від 25 серпня 2025 року № 65.

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2025 року.

3. Вихідні дані. Попри наявність праць Світлани Бузько, Алли Кіщенко [27], Олени Матковської [31], Наталії Бойко [6], Ольги Тулузакової [57] та інших мовознавців, стилістично маркована лексика у творчій манері Романа Андріяшика, зокрема в романі «Сторонець», досі фактично не стала предметом ґрунтовного аналізу, що й визначає актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи.

4. Перелік підлеглих розробці питань.

Проаналізувати теоретичні основи стилістично маркованої лексики;

Виокремити основні типи стилістично маркованої лексики у романі;

Охарактеризувати семантичні особливості окремих лексичних груп;

З'ясувати функціональне призначення стилістично маркованої лексики у творі;

Розробити методичні рекомендації щодо вивчення цієї лексики на уроках літератури.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	Немає		

7. Дата видачі завдання – 17 жовтня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва розділу кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Обрання теми кваліфікаційної роботи	вересень 2024 року	
2	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	вересень 2024 року	
3	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	вересень- листопад 2024 року	
4	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	грудень 2024 – квітень 2025 року	
5	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі у конференціях	січень, квітень, вересень 2025 року	
6	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	травень-вересень 2025 року	
7	Написання «попереднього» варіанту кваліфікаційної роботи	жовтень-листопад 2025 року	
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи	листопад 2025 року	
9	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	грудень 2025 року	
10	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	грудень 2025 року	

Здобувач

Анастасія ГРАБ

Керівник кваліфікаційної роботи

Оксана ЮЦІШИНА

АНОТАЦІЯ

Тема роботи – «Особливості вивчення стилістично маркованої лексики на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти (на матеріалі роману «Сторонець» Р. Андріяшика)». Автор – Анастасія ГРАБ. Науковий керівник – Оксана ЮЩИШИНА. Обсяг кваліфікаційної роботи – 85 сторінок, з яких 77 сторінок основного тексту. Робота містить 63 джерела посилання.

Ключові слова: *стилістично маркована лексика, Р. Андріяшик, роман, Ю. Федькович, історизми, архаїзми, діалектизми, неологізми, розмовна лексика.*

Об'єктом дослідження є стилістично маркована лексика в художньому тексті сучасного українського роману.

Предмет дослідження – структурно-семантичні особливості стилістично маркованої лексики в романі Романа Андріяшика «Сторонець» та методика її опрацювання у школі.

Мета дослідження – комплексно дослідити стилістично марковану лексику роману Романа Андріяшика «Сторонець» та визначити особливості її вивчення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

У процесі дослідження встановлено, що стилістично маркована лексика є важливим компонентом художнього тексту, який забезпечує його емоційно-естетичну виразність і сприяє розкриттю авторського задуму. З'ясовано, що стилістична маркованість слова має багатовимірний характер і поєднує емоційно-експресивні, функціонально-стильові, соціальні, територіальні та часові ознаки.

У романі Романа Андріяшика «Сторонець» стилістично маркована лексика виконує ключову роль у відтворенні історико-культурного контексту Буковини кінця XIX – початку XX століття та формуванні психологічного портрета головного героя. Проаналізовано основні групи маркованої лексики, зокрема історизми, архаїзми, діалектизми, просторіччя, книжну й поетичну лексику, та визначено їх функціональне призначення в тексті.

Доведено, що поєднання різних типів стилістично забарвлених одиниць забезпечує багат шаровість художнього простору твору й посилює його образність. Встановлено, що стилістична маркованість не є порушенням мовної норми, а виступає органічним проявом варіативності мовної системи.

Обґрунтовано доцільність системного вивчення стилістично маркованої лексики у шкільному курсі української мови. Визначено, що найбільш ефективним є її опрацювання у старших класах у межах теми «Стилістична норма». Запропоновані методичні підходи та система вправ сприяють формуванню стилістичної компетентності учнів. Отримані результати можуть бути використані в освітній практиці та слугувати основою для подальших лінгвостилістичних досліджень.

Автор

Анастасія ГРАБ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ.....	10
1.1. Поняття стилістичної маркованості в лінгвістичних студіях.....	10
1.2. Класифікація стилістично маркованої лексики	16
1.3. Функції стилістично маркованої лексики в художньому тексті	22
РОЗДІЛ 2. СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ РОМАНА АНДРІЯШИКА «СТОРОНЕЦЬ».....	28
2.1. Загальна характеристика лексичного складу роману «Сторонець» Романа Андріяшика	28
2.2. Види стилістично маркованої лексики у творі	33
2.3. Роль стилістично маркованої лексики в романі «Сторонець»	52
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	55
3.1. Теоретичні основи вивчення стилістично маркованої лексики в системі шкільної літературної освіти.....	55
3.2. Система вправ для формування навичок роботи зі стилістично забарвленою лексикою	64
ВИСНОВКИ.....	67
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	71

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку української літератури та освіти дедалі більшої ваги набуває глибинний лінгвістичний та стилістичний аналіз художніх текстів, який сприяє формуванню мовної культури, критичного мислення та естетичного сприйняття учнів. Художній текст – це складна система, де мова виступає як основний засіб виразності, і стилістично маркована лексика займає в ній одне з центральних місць. Вона включає різноманітні мовні одиниці – просторіччя, діалектизми, архаїзми, історизми, поетизми, авторські неологізми, які надають твору унікального колориту, відображають соціокультурний контекст, підкреслюють індивідуальний стиль автора, а також допомагають глибше розкрити образи персонажів і атмосферу твору.

Особливе значення стилістично маркована лексика набуває в історичних романах, де через мовні засоби передаються часові, регіональні й соціальні особливості епохи. Роман Романа Андріяшика «Сторонець» (1992) є саме таким твором – історичним романом, що відтворює повернення видатного українського письменника Юрія Федьковича до рідної землі, а також долю українства у період національного відродження. Стилiстично маркована лексика в цьому романі відіграє ключову роль, створюючи живий мовний колорит, передаючи особливості місцевого діалекту, відтворюючи мовну атмосферу кінця XIX-початку XX століття, розкриваючи внутрішній світ героя і загальну атмосферу твору.

Питання стилістично маркованої лексики у своїх наукових працях порушували Світлана Бузько [8], Алла Кіщенко [27], Олена Матковська [31], Наталія Бойко [6], Ольга Тулузакова [57] та інші сучасні українські мовознавці. Однак роль стилістично маркованої лексики в художній практиці Романа Андріяшика, зокрема в його романі «Сторонець», залишається практично не вивченою, що й зумовлює **актуальність** обраної теми. Це зумовлює необхідність у детальному аналізі різних типів стилістично

маркованої лексики, що допоможе глибше зрозуміти авторський стиль і мовні особливості твору.

Об'єктом дослідження є стилістично маркована лексика в художньому тексті сучасного українського роману.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості стилістично маркованої лексики в романі Романа Андріяшика «Сторонець» та методика її опрацювання у школі.

Матеріалом дослідження стали художній текст роману «Сторонець», наукові праці з теорії стилістики, лексикології та методики викладання української мови.

Мета роботи – комплексно дослідити стилістично марковану лексику роману Романа Андріяшика «Сторонець» та визначити особливості її вивчення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**:

- 1) проаналізувати теоретичні основи стилістично маркованої лексики;
- 2) виокремити основні типи стилістично маркованої лексики у романі;
- 3) охарактеризувати семантичні особливості окремих лексичних груп;
- 4) з'ясувати функціональне призначення стилістично маркованої лексики у творі;
- 5) розробити методичні рекомендації щодо вивчення цієї лексики на уроках літератури.

Методи дослідження. Досягнення поставленої в роботі мети при вирішенні конкретних завдань зумовило застосування методів: теоретичних (аналіз наукових джерел з лексикології та стилістики; порівняльний аналіз лексичних одиниць; систематизація лексико-семантичних особливостей стилістично маркованої лексики); емпіричних (текстовий аналіз творів Романа Андріяшика, контекстуальне дослідження лексики, спостереження за мовними особливостями текстів).

Методологічною основою роботи стали дослідження Бабич Н. Д., Пономарів О. Д., Бузько С. А., Ганич Д. І., Олійник І. С., Загнітко А. А., які

досліджували лексико-семантичні зміни та стилістичні особливості лексики. Для класифікації стилістично маркованої лексики використані роботи Хруцької Н. В., Тараненка О. О. та Кабиша О. О., що дозволило проаналізувати функціональне, емоційне та соціальне забарвлення мовних одиниць у творі.

Наукова новизна полягає в комплексному структурно-семантичному аналізі стилістично маркованої лексики в романі «Сторонець», а також у розробці методичних рекомендацій для ефективного вивчення цієї лексики у загальноосвітній школі.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні понять і категорій стилістично маркованої лексики, а також у розширенні дослідницьких підходів до її аналізу в сучасній українській літературі.

Практичне значення зумовлене можливістю використання результатів дослідження у шкільній практиці під час вивчення лексики й стилістики; курсах методики навчання української мови; спецкурсах з лінгвостилістичного аналізу художнього тексту..

Апробація результатів дослідження. Проміжні результати наукового дослідження були оприлюднені під час III Подільських філологічних читань (ХНУ, 11 квітня 2025 р.) з темою «Структурно-семантичні особливості стилістично маркованої лексики в романі Романа Андріяшика «Сторонець»». Результати дослідження також обговорювалися на секційному засіданні кафедри на науковозвітній конференції студентів ХНУ 2025 р. у доповіді «Лексичні експресиви в романі Романа Андріяшика «Сторонець»», а на Всеукраїнських студентських наукових читаннях (Криворізький державний педагогічний університет, 14 травня 2025 р.) тема дослідження звучала як «Емоційно забарвлені слова як засіб стилізації роману Романа Андріяшика «Сторонець»».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання. У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання

дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, а також наведено інші складові наукового апарату. Перший розділ присвячений теоретичним засадам дослідження стилістично маркованої лексики, у якому розглянуто поняття стилістичної маркованості, класифікацію стилістично забарвленої лексики, а також структурні та семантичні ознаки маркованих лексем і функції такої лексики в художньому тексті.

Другий розділ є аналітичною частиною, де здійснено загальну характеристику лексичного складу роману Романа Андріяшика «Сторонець», проаналізовано види стилістично маркованої лексики у творі та визначено роль такої лексики в художньому образі роману.

Третій розділ охоплює методичні засади та практичні підходи до опрацювання стилістично маркованої лексики на уроках української мови. Розглянуто дидактичні принципи, форми роботи, вправи та методи, що сприяють ефективному засвоєнню учнями матеріалу.

У висновках підсумовано результати дослідження, узагальнено основні положення та визначено перспективи подальших наукових пошуків.

Перелік джерел посилання налічує 63 джерела. Загальний обсяг дипломної роботи – 77 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Поняття стилістичної маркованості в лінгвістичних студіях

Лексика будь-якої мови є не просто набором слів чи знаків, а складним і динамічним механізмом, який постійно перебуває в русі, реагуючи на зміни в суспільстві, культурі, технологіях і мисленні людей. Кожне слово виконує значно ширший спектр функцій, ніж лише номінативну – тобто позначення предметів, явищ чи дій. Воно може відображати емоційне ставлення мовця, передавати його оцінку, наміри та інтонаційні відтінки, формуючи своєрідний психологічний фон висловлювання. Саме через добір лексичних одиниць мовець або автор створює настрій тексту, підкреслює важливі деталі, посилює виразність мовлення й надає йому художньої або комунікативної завершеності. Така властивість мови свідчить про її живий, динамічний характер, у якому кожен елемент є не лише засобом передачі змісту, а й носієм емоційного та естетичного впливу.

Ретельно добираючи лексику, мовець формує індивідуальний стиль мовлення, який є відбитком його світогляду, культурного рівня, емоційного стану та наміру вплинути на співрозмовника. У художніх текстах цей процес набуває особливої ваги, адже слово тут не просто передає інформацію, а стає інструментом творення художнього образу, засобом формування атмосфери та емоційного забарвлення твору. Завдяки цьому висловлювання набуває емоційної насиченості, ритмічної гармонії та індивідуального характеру, що дозволяє автору передати власне бачення світу, оцінки подій і найтонші відтінки почуттів.

Розглядаючи лексику крізь призму стилістичної диференціації, дослідники традиційно виокремлюють два основні пласти словникового складу. Перший становить стилістично нейтральна лексика – слова, позбавлені емоційно-оцінних або експресивних нашарувань, які можуть

функціонувати в будь-якому стилі мовлення. Такі одиниці є універсальними, їх головна функція – забезпечення точності, логічності та зрозумілості висловлювання. Вони створюють базову структуру повідомлення, його «каркас», який дозволяє будувати мовлення незалежно від жанру чи комунікативної ситуації. Завдяки нейтральній лексиці мовлення стає інформативним, ясним і позбавленим додаткових конотацій, що особливо важливо для наукового, офіційно-ділового або технічного стилю. Цей шар лексики вирізняється найбільшою кількістю й різноманітністю одиниць, а також значною динамічністю; він безперервно поповнюється словами, що переходять із інших стилістичних розрядів [52].

Другий пласт – стилістично маркована лексика, тобто слова, що несуть додаткове емоційне, експресивне або оцінне навантаження і використовуються у специфічних комунікативних ситуаціях чи в межах певних стилів. Саме цей тип лексики забезпечує індивідуальність мовлення, його живість, образність і здатність впливати на почуття реципієнта. Завдяки їй висловлювання набуває емоційної динаміки, що допомагає створити певний настрій – урочистий, піднесений, іронічний, комічний або навіть агресивний. Така лексика надає тексту виразності, допомагає авторові підкреслити інтонаційні відтінки, передати соціальні або культурні характеристики мовців, формуючи, зрештою, неповторний художній стиль.

Розподіл лексики на стилістично нейтральну та стилістично марковану є базовим принципом її функціонально-стильової диференціації, який дозволяє визначити роль слова у мовленні та його належність до певного комунікативного шару. Проте така дихотомія не є абсолютно сталою, адже мовна система – це живий, динамічний організм, у якому значення та забарвлення лексем постійно еволюціонують. З плином часу окремі слова можуть втрачати чи, навпаки, набувати емоційно-експресивного відтінку, переходити з розмовної у літературну площину або набувати відтінків офіційності. Саме тому стилістичне забарвлення слова завжди розглядається у синхронному плані – тобто в межах певного історичного зрізу мови. У

різних комунікативних ситуаціях мовці можуть передавати одну й ту саму думку по-різному – використовуючи формальні, нейтральні чи емоційно забарвлені вислови, змінюючи тональність і виражальність висловлювання залежно від мети спілкування та адресата.

Л. Струганець зазначає, що стилістично маркована лексика – це «...слова, що, крім власне номінативного значення, мають ще й стилістичне» [51, с. 66]. Така лексика завжди стоїть у контрасті до нейтральної, і цей контраст проявляється по-різному. Слова можуть розходитися за сферою використання, інша вісь протиставлення – часовий вимір. Є й поділ за характером уживання. До цього додається різниця між загальноживаним словом і діалектизмом, між нейтральним і жаргонним, а також між повсякденною назвою та спеціальним терміном.

Згідно з дослідженнями Л. Мацько, О. Сидоренко та О. Мацько, стилістичне маркування слова виявляється у наявності в нього специфічного стилістичного значення, яке передає додаткову інформацію – емоційну, експресивну або образну [32, с. 44]. Науковці визначають стилістично марковану одиницю як таку, що містить додатковий конотативний компонент, здатний створювати певний стилістичний ефект – урочистість, іронію, гумор чи навіть агресивність. При цьому конотативна інформація може бути як системною, тобто властивою усім носіям мови, так і індивідуально-авторською, що проявляється у творчості письменників, журналістів або промовців, формуючи їхній особистий мовний почерк.

Н. Бабич пов'язує явище стилістичної маркованості зі стабільністю функціонування слова в певному функціональному стилі. Вона розмежовує лексику на нейтральну, що використовується в усіх сферах мовлення, і марковану – обмежену рамками певного жанру чи комунікативної ситуації. «Стилістично нейтральні слова являють собою загальноживані слова, тоді як стилістично марковані, або слова зі специфічним стилістичним призначенням, є лексемами з визначеним стилістичним відтінком» [4, с. 53]. Аналогічну позицію висловлюють Г. Їжакевич та О. Пономарів, які

виокремлюють універсальні, стилістично нейтральні одиниці й ті, що мають чітко виражене стильове забарвлення. У межах незагальноживаної лексики вони виділяють два основні типи: слова з функціонально-стильовою кореляцією та одиниці з експресивно-стилістичним забарвленням.

Українська лінгвістична традиція приділяє особливу увагу поняттю конотації, розглядаючи її у двох вимірах – широкому та вузькому. У широкому розумінні конотація доповнює основне значення слова, збагачуючи його експресивними, емоційними чи оцінними відтінками, характерними для фразеологізмів, архаїзмів, історизмів чи діалектизмів. У вузькому сенсі конотація є частиною значення, яка виникає при вторинній номінації, коли слово використовується в переносному або метафоричному значенні. Саме цей механізм лежить в основі творення тропів і стилістичних фігур, що становлять серцевину художнього мовлення.

Д. Ганич та І. Олійник визначають стилістичне забарвлення як сукупність відтінків, які надають слову додаткової емоційності або оцінності, збагачуючи висловлювання відчуттям урочистості, теплоти, неформальності чи навіть грубуватості. Саме ця властивість забезпечує гнучкість мови, її здатність передавати найрізноманітніші відтінки людських почуттів і думок, роблячи мовлення не просто інформативним, а живим і художньо виразним.

Попри давню увагу лінгвістів до феномену стилістично маркованої лексики, питання її природи та меж залишається предметом наукових дискусій. Це поняття не має єдиного усталеного визначення, що пояснюється різноманітністю підходів до аналізу мовних явищ. Частина дослідників розглядає стилістично марковані одиниці як своєрідне відхилення від загальноприйнятих норм мовлення, свідоме чи несвідоме порушення звичних стандартів слововживання, яке надає текстові особливої експресивності та оригінальності. Інші ж науковці вважають, що маркованість не є ознакою відхилення від норми, а, навпаки, є проявом варіативності мовної системи, у межах якої кожне слово може функціонувати відповідно до вимог певного

стилю чи комунікативної ситуації. Таким чином, стилістична маркованість є не відхиленням, а органічним елементом мовного багатства.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях для позначення таких одиниць вживають кілька термінів: «стилістично забарвлена лексика», «стилістично маркована лексика» або просто «маркована лексика». При цьому не кожна лексема, що має територіальні, соціальні або часові ознаки (як-от діалектизми, архаїзми, історизми чи жаргонізми), автоматично є стилістично маркованою. Вона набуває маркованості лише тоді, коли її використання має певний емоційний або оцінний ефект, коли слово виконує не лише номінативну, а й виражальну функцію. Наприклад, слово «воїн» у художньому тексті може мати піднесене забарвлення, тоді як у нейтральному контексті воно сприйматиметься просто як позначення професії чи соціальної ролі.

Концепт «маркованої лексики» охоплює ширше явище, ніж поняття «стилістично маркованої». Він включає не лише стилістичну сферу, а й інші аспекти – часову, територіальну, соціальну або емоційно-прагматичну обумовленість слова. Маркована одиниця відзначається наявністю додаткової інформації, яка доповнює її основне лексичне й граматичне значення. Така інформація вказує на сферу застосування слова, ступінь офіційності, емоційно-оцінний характер висловлювання або функціонально-стильову специфіку. Саме завдяки цій багатшаровості марковані слова дозволяють мовцеві точніше передавати ставлення, емоційний стан, прагматичну мету або художній задум, роблячи мовлення більш експресивним і гнучким.

Поняття «стилістична маркованість» має різні тлумачення залежно від підходу дослідника: хтось вбачає в ньому відхилення від мовних норм, інші – специфічну функцію мовних одиниць. Такий погляд дозволяє розглядати маркованість не лише як стилістичну особливість, а як більш широке семіотичне явище, що виникає на перетині значення, контексту та наміру мовця. Через різні дослідницькі перспективи один і той самий мовний факт

може сприйматися як емоційно забарвлений засіб, як характеристика стилю або як інструмент впливу на комунікацію.

Суперечливість терміна «маркованість» також зумовлена різним розумінням самої мовної норми. Для одних лінгвістів маркованість означає порушення стандартів, своєрідне «зсування» від звичного способу вираження думки; для інших – це природна властивість мови, що виявляється у процесі її функціонування та розвитку. Відтак стилістично марковане слово не обов'язково є «ненормативним» – воно може бути цілком доречним у межах певного функціонального стилю (наприклад, розмовного, художнього чи публіцистичного) і лише в іншому контексті сприйматися як нестандартне або експресивне.

Як зазначає С. Бузько, термін «маркованість» позначає «наявність у мовної одиниці додаткової конотативної інформації емоційного, експресивного, оцінного чи стильового характеру, що зумовлює здатність цієї одиниці створювати певний стилістичний ефект, надаючи мовленню, залежно від комунікативно-прагматичної настанови мовця, різних відтінків – урочистості, піднесеності, невимушеності, фамільярності, іронічності, гумору, комізму, згрублості, агресивності тощо» [8, с. 122]. Це визначення є одним із найповніших, оскільки воно поєднує семантичний, прагматичний і стилістичний аспекти маркованості, демонструючи її комплексний характер. Саме тому лексема може бути маркованою лише в певному контексті, коли вона сприяє реалізації конкретної комунікативної інтенції мовця.

На думку мовознавця А. Загнітка, маркованість означає «наявність в одного з елементів протиставлення (кореляції) певної розрізнявальної ознаки, якої немає (невиражена) в іншого елемента» [23, 404-405 с.].

До стилістично маркованої лексики належать як слова, що не несуть оцінних відтінків, так і мовні одиниці з конотацією. Лексеми з оцінною характеристикою широко застосовуються в мові персонажів і в авторській мові, оскільки забезпечують додаткову стилістичну виразність [57].

П. С. Дудик підкреслює функціональний аспект маркованості, вказуючи, що вона властива не всім одиницям мови, а лише тим, які активно проявляють себе у певних функціональних стилях чи жанрах [16]. Тобто марковані слова є стильово обмеженими й реалізують себе в специфічних умовах спілкування. Це дозволяє лінгвістам чітко окреслити сферу вживання таких одиниць і визначити їхню роль у створенні стильової домінанти тексту.

Маркованість проявляється не тільки на рівні окремих слів, а й у загальній структурі тексту. Вона виявляється через вибір синтаксичних конструкцій, риторичних прийомів та образних засобів, що визначають індивідуальний стиль автора. Такі марковані елементи працюють як сигнали естетичної або емоційної напруги, свідомо відходячи від звичного мовного контексту, привертаючи увагу читача та підсилюючи виразність тексту.

1.2. Класифікація стилістично маркованої лексики

Сучасні підходи визначають стилістично марковану лексику як лексичні одиниці, що містять додаткову конотативну інформацію емоційного, оцінного, експресивного або стилістичного характеру. Вони здатні передавати урочистість, піднесеність, невимушеність, фамільярність, іронію, гумор, комізм, грубість чи агресивність залежно від комунікативних цілей. Марковані слова виступають засобом реалізації індивідуального мовного вибору, формують художню та емоційну насиченість висловлювання, дозволяючи авторові передати оцінку, ставлення чи психологічний стан.

Розмовна лексика, що належить до стилістично маркованих одиниць, активно функціонує в неофіційній, природній, спонтанній обстановці, у якій мовлення відзначається невимушеністю, безпосередністю та емоційною виразністю. Її характерною рисою є висока варіативність, адже добір мовних засобів у розмові визначається не лише змістом, а й міжособистісними відносинами, комунікативними ролями, інтонаційним фоном, соціальним статусом і віком мовців. Така лексика тісно пов'язана з конкретним ситуаційним контекстом, у межах якого вона може набувати різних

конотативних значень. У залежності від інтонаційного оформлення й емоційної настанови, слова розмовного типу здатні виражати як позитивну конотацію – створюючи ефект близькості, симпатії, жарту, тепла або доброзичливої іронії, – так і негативну, демонструючи зневагу, роздратування чи агресію. Таким чином, розмовна лексика не лише відображає комунікативну ситуацію, а й активно формує емоційно-психологічний клімат спілкування, впливаючи на взаєморозуміння та інтерпретацію висловлювання.

Водночас розмовний шар мови становить лише один з аспектів маркованої лексики. У межах ширшої мовної системи функціонують і такі одиниці, що належать до специфічних мовленнєвих мікросистем, сформованих у певних соціальних або професійних групах. До них належать соціальні діалекти, аргі, професійні та корпоративні жаргони. Ці підсистеми мають власні лексичні закономірності, особливу семантику й конотацію, а головне – обмежене коло вживання, адже зрозумілі лише для представників певного соціуму або фаху. Їхнє існування демонструє, як мовна маркованість виконує функцію соціального маркера – засобу самоідентифікації групи, що підкреслює її внутрішню єдність і відмежовує від інших. Жаргон або аргі нерідко набувають навіть естетичної ролі, коли використовуються в художньому тексті як засіб стилізації або створення реалістичного мовного тла.

Не менш важливою складовою маркованої лексики є територіальні діалекти. Хоча вони не належать до сленгу чи нелітературної лексики, їх також можна вважати стилістично маркованими, оскільки вони мають виразну локальну прив'язаність і функціонують у межах конкретного географічного простору. Як зазначають дослідники, діалектна лексика несе в собі сліди історії й культури конкретного регіону і водночас демонструє багатство мовних варіацій у межах національної мови. Саме завдяки таким одиницям мова постає не лише як засіб спілкування, а як живий культурний

організм, у якому відбивається географічна, етнічна та соціальна різноманітність.

Існує досить поширений поділ стилістично маркованої лексики на кілька основних типів. Перший тип пов'язаний зі сферою вживання слова, тобто з його належністю до книжної, розмовної або іншої функціональної стилістичної групи. Цей рівень маркування визначає, у якому стилі слово доречно вживати, формуючи своєрідний функціонально-стильовий «паспорт» одиниці. Другий тип охоплює лексику, що передає ставлення мовця до предмета мовлення – емоційно або експресивно забарвлені слова, які відображають оцінку, інтонаційне підсилення чи прагнення до виразності. Третій тип характеризує самого мовця: його соціальне походження, рівень освіти, належність до певної соціальної чи професійної групи. До цього рівня належить просторіччя, діалекти, сленг та інші нелітературні одиниці. Крім того, виділяють четвертий тип, який передає «самооцінку мовця», тобто відображає його моральну, соціальну чи світоглядну позицію, демонструючи індивідуальну мовну свідомість та особливості особистості.

Загалом відзначається, що жодна система класифікації маркованої лексики не може бути простою та однозначною, оскільки саме явище має багат шарову й складну природу. Одним із підходів є орієнтація на семантико-стилістичний принцип, який передбачає визначення «стилістичного профілю слова», тобто встановлення його належності до певного функціонального стилю та характеру використання. Вважається, що більшість загальноживаних, діалектних, жаргонних та інших мовних одиниць не завжди закріплені за конкретними функціональними стилями літературної мови, тому поділ лексики лише на книжну та розмовну є недостатнім. Сучасні підходи виділяють кілька основних категорій лексики: нейтрально-універсальні слова, словниковий запас функціональних стилів, емоційно-експресивні засоби, просторіччя, діалекти, жаргон та аргі.

Цікаву та детально розроблену модель класифікації запропонував О. Тараненко. Його підхід передбачає урахування кількох

взаємопов'язаних характеристик стилістично маркованої лексики. По-перше, це функціонально-стильова характеристика, що визначає належність слова до певного функціонального стилю та його позицію на шкалі «високе – низьке». По-друге, часова характеристика, яка відображає ступінь актуальності слова, тобто чи воно є сучасним, архаїчним або таким, що перебуває на межі виходу з ужитку. По-третє, емоційно-експресивна та емоційно-оцінна ознака, пов'язана з відображенням суб'єктивного ставлення мовця. Нарешті, Тараненко додає ортологічно-нормативний та частотний аспекти, що дозволяють визначати рівень нормативності та поширеності слова у певному комунікативному середовищі [55, с. 110 – 139].

Н. Хруцька розглядає динаміку маркованості лексики в контексті змін мовної системи, підкреслюючи, що стилістичне маркування не є статичною ознакою слова, а формується і трансформується під впливом історичних, культурних та соціальних процесів. У своїх дослідженнях учена класифікує лексику за низкою критеріїв, зокрема за історичною перспективою, емоційно-експресивним забарвленням, територіальним обмеженням, функціональною належністю та стилістичними шарами мови [60, с. 5]. Такий підхід дозволяє простежити, як певні слова, що колись мали офіційне або нейтральне забарвлення, з часом набувають емоційної або розмовної конотації, і навпаки – як елементи розмовного мовлення можуть переходити в розряд нейтральних чи навіть офіційних. Таким чином, стилістична маркованість постає як багаторівневе явище, тісно пов'язане із соціальними, територіальними та часовими чинниками, що визначають змінність оцінного потенціалу лексеми.

О. Кабиш, розвиваючи ідею багатовимірності стилістичного маркування, пропонує системну класифікацію стилістично маркованих одиниць, що ґрунтується на поєднанні функціональних, хронологічних, територіальних і соціальних ознак. За її підходом, функціонально маркована лексика – це слова, пов'язані з певним функціональним стилем або сферою мовлення (науковою, публіцистичною, розмовною тощо).

Хронологічно маркована лексика охоплює історично застарілі або, навпаки, нещодавно утворені слова, що мають часовий відтінок новизни або архаїчності. Частина таких одиниць виходить із ужитку тому, що зникають реалії, які вони колись позначали: предмети, явища чи події просто перестають бути частиною життя спільноти. Інша частина відходить у тінь з інших причин – їх поступово витісняють новіші або зручніші синоніми, які мовці сприймають як природніші для позначення тих самих понять. Через такі різні механізми занепаду застаріла лексика поділяється на два різновиди: матеріальні архаїзми (історизми), пов'язані зі зникненням самих реалій, і стилістичні архаїзми, що застарівають через заміну іншими словами [52, с. 233].

Територіально маркована лексика представлена діалектизмами, що пов'язані з певною місцевістю, відображаючи мовну специфіку регіону. Соціально маркована лексика, у свою чергу, вказує на належність слова до мовлення певної соціальної групи – професійної, вікової чи соціально стратифікованої [26]. Дослідниця наголошує, що ці характеристики нерідко поєднуються в межах однієї лексеми, створюючи явище подвійного або потрійного маркування, коли слово одночасно позначене соціальною, емоційною і функціональною ознаками. Така гнучкість підтверджує багатовимірність і системність стилістично маркованої лексики, що забезпечує її активну участь у формуванні мовної динаміки.

Важливим критерієм у системі класифікації виступає поділ на функціонально та конотативно марковану лексику. Функціонально марковані слова характеризуються належністю до певного стилю мовлення і позначені зовнішнім маркуванням, що визначає сферу їх доречного вживання. Окремі дослідники зауважують, що «функціональна маркованість» слова відображає його здатність реалізовувати мовну норму в конкретному типі дискурсу, забезпечуючи відповідність між формою висловлювання та комунікативною метою. Така лексика, зазвичай, чітко орієнтована на певний функціональний

стиль і утворює його лексичне ядро. До неї належать книжна та розмовна лексика.

Книжні слова найчастіше функціонують у писемній формі літературної мови, проте їх вживання можливе й в усному мовленні, особливо в офіційних або урочистих ситуаціях. Вони вирізняються відтінком формальності, узагальненості та логічної точності. У свою чергу, розмовна лексика пов'язана з побутовими, неофіційними ситуаціями спілкування. Вона характеризується природністю, варіативністю та емоційною насиченістю, тому широко використовується для створення ефекту невимушеності та достовірності мовлення персонажів у художніх текстах.

Лексика наукового стилю становить окремий пласт функціонально маркованих слів. Вона об'єднує терміни, абстрактні поняття та спеціалізовані одиниці, що функціонують у професійному мовленні. Основними рисами є точність, однозначність і відсутність емоційності, що робить її нейтральною з точки зору експресивності, хоча в певних контекстах наукові терміни можуть набувати додаткового оцінного відтінку. Галузеві терміни у словниках часто супроводжуються ремарками, які вказують на сферу застосування (мат., фіз., біол., лінгв. тощо).

Офіційно-діловий стиль характеризується лексикою, що передає адміністративно-управлінські та юридичні поняття. Цей шар мови відзначається стандартизованістю, формальністю і браком емоційності. У ньому широко вживаються слова, пов'язані з процесами документування, регламентації, звітності, наприклад: згідно з наказом, на підставі, затверджено, відповідальний. Такі одиниці, маючи обмежену сферу функціонування, утворюють ядро офіційно-ділового підстилю.

Публіцистичний стиль, на відміну від наукового, активно використовує експресивні засоби. Його лексика поєднує суспільно-політичні терміни, оцінні прикметники та метафоричні вислови, що формують емоційно-агітаційний вплив. Наприклад, слова реформи, демократія, свобода слова можуть у різних контекстах набувати як позитивного, так і негативного

забарвлення. Використання публіцистичної лексики в інших жанрах, зокрема в художніх чи розмовних, часто створює ефект соціальної оцінки або стилістичного контрасту.

Художній стиль має найширші межі у використанні стилістично маркованих одиниць. Йому властиве поєднання книжних, розмовних, діалектних і навіть жаргонних елементів, що зумовлює надзвичайну гнучкість у вираженні. Особливо виділяється поетична лексика, яка несе естетичну функцію й надає висловлюванню піднесеності та образності. Ці слова можуть бути архаїчними, церковнослов'янськими, або мати риторичне забарвлення. Вони формують особливий шар естетично маркованої лексики, що становить «ядро» художнього стилю.

Окреме місце займає конфесійний стиль, який історично розвивався в межах богослужбової та релігійно-філософської практики. Його лексика включає конфесійну термінологію, пов'язану з поняттями віри, духовності, богослужіння. Ці одиниці можуть набувати додаткової урочистості та емоційності, виходячи за межі суто релігійного вжитку.

Розмовна лексика, як уже зазначалося, поділяється на дві групи. Перша охоплює нормативні, загальноповживані слова, що формують основу усного літературного мовлення. Друга – містить позанормативні елементи (просторіччя, жаргонізми, вульгаризми), які використовуються для створення соціального або емоційного колориту. Незважаючи на їх неофіційність, ці одиниці часто стають важливими індикаторами соціальної ідентичності мовця.

Ця категорія є найрухомішою частиною лексики, оскільки саме конотативне забарвлення найшвидше реагує на зміни соціальної атмосфери, культурних норм і мовних тенденцій.

1.3. Функції стилістично маркованої лексики в художньому тексті

У сучасному мовознавстві дедалі помітнішою стає тенденція до розширення меж літературного словника за рахунок включення одиниць, які

можна окреслити як «позалітературні». У творах художньої літератури, публіцистиці, засобах масової комунікації та навіть у науковому дискурсі все частіше з'являються слова й вирази, що раніше належали до розмовного, просторічного або жаргонного шару. Таке явище ускладнює роботу дослідників, оскільки традиційні критерії визначення, класифікації та функцій стилістично маркованої лексики потребують суттєвого переосмислення.

Стилістично забарвлену лексику сьогодні зазвичай сприймають як щось очевидне й природно притаманне мовним одиницям різних рівнів. Саме через таке «самоочевидне» ставлення досі не пояснено, яким чином виникає стилістична маркованість і чому певні слова або конструкції ми інтуїтивно вважаємо стилістично навантаженими. Отже, питання полягає не лише у визначенні, які лексеми належать до цього типу, а й у розумінні самої суті маркованості – явища, що балансує між внутрішньою структурою мови та реальною мовленнєвою практикою її носіїв.

Попри складність у визначенні механізмів появи стилістично маркованих одиниць, сучасна лінгвістика все ж окреслює низку їхніх функцій і закономірностей. Стилістично марковані слова не просто виконують інформативну функцію, а є носіями додаткових емоційних, оцінних або соціально зумовлених конотацій. Вони допомагають виразити ставлення мовця до предмета мовлення, створити відчуття наближеності, довіри або, навпаки, дистанціювання. Таким чином, стилістична маркованість виконує роль своєрідного комунікативного сигналу, який розкриває не лише зміст, а й настрій, інтенцію, культурний фон висловлювання.

Не менш важливим чинником у формуванні стилістично маркованої лексики є динамічний розвиток мовного середовища. Суспільні трансформації, поява нових соціальних груп, інформаційні технології та міжмовні контакти зумовлюють появу великої кількості нових одиниць у просторі сленгу, жаргону, аргю. Ці мовні пласти формуються швидше, ніж

літературна норма, і виконують важливу соціолінгвістичну функцію – маркують належність мовця до певного кола, стилю життя чи покоління. У цьому контексті стилістично маркована лексика постає як засіб комунікативної гнучкості мови, що дозволяє адаптуватися до різних контекстів і забезпечувати ефективність мовленнєвого впливу.

Особливе місце стилістично марковані слова посідають у художній літературі, де вони не лише оживляють мовлення персонажів, а й виконують структуроутворювальну роль. У художньому контексті така лексика допомагає створювати реалістичність діалогу, підкреслювати соціальне походження, вік, темперамент або професійну належність героїв. При цьому кожна одиниця, уведена у тканину тексту, не втрачає своєї функційної визначеності: її конотації посилюються або видозмінюються відповідно до авторського задуму. Стилiстично маркована лексика стає засобом індивідуалізації мови персонажів, творення художнього простору й реалізації авторського стилю.

У межах художнього тексту можна виокремити кілька провідних функцій такої лексики. Характерологічна функція пов'язана з номінативною: вона не лише називає об'єкти чи явища, а й емоційно їх оцінює, створюючи яскраві образи. Функція створення ідіолекту дозволяє автору виробити власний мовний почерк – через уживання специфічних слів, неологізмів або нестандартних сполучень, що формують індивідуальний стиль письма. Крім того, стилістично марковані одиниці часто виконують функцію комічного ефекту – вони підсилюють іронічність, сатиричність або гумористичне забарвлення вислову, допомагаючи письменникові досягти глибшого емоційного впливу. Нарешті, функція створення стилю має системний характер: вона визначає приналежність тексту до певного функціонального стилю, задає його тональність, рівень формальності й соціальне забарвлення.

У ширшому сенсі, як слушно зазначають сучасні дослідники, стилістично маркована лексика реалізує три ключові функції:

- комунікативну – забезпечуючи ефективну взаємодію між мовцями;
- номінативну – називаючи нові явища, поняття та об'єкти;
- когнітивну – відображаючи специфічні риси світосприйняття певної мовної спільноти.

Таким чином, її роль у сучасному мовленні значно виходить за межі суто естетичної: стилістично маркована лексика стає індикатором культурних, соціальних та емоційних процесів, які формують динаміку розвитку національної мови.

Крім основних, у мовній системі та художньому тексті простежується низка другорядних, проте не менш вагомих функцій стилістично маркованої лексики. Їхнє значення особливо помітне в контексті художньої комунікації, де слово виступає не лише носієм інформації, а й виразником інтенцій автора, його емоцій, оцінок і соціальних орієнтирів. Експресивна функція є однією з найвиразніших серед них, оскільки саме вона забезпечує передачу емоційного ставлення мовця до предмета мовлення. Через неї розкривається спектр почуттів – від захоплення й піднесення до осуду, іронії чи сарказму. Завдяки цьому текст набуває внутрішнього напруження, емоційної насиченості й переконливості, а його звучання стає більш індивідуальним і живим. Експресивність надає висловлюванню додаткової глибини, дозволяючи читачеві не лише сприймати інформацію, а й відчувати авторську позицію, співпереживати героям або реагувати на мовленнєву ситуацію.

Світоглядна функція стилістично маркованої лексики реалізується через відображення соціальних, професійних, вікових та культурних особливостей мовців. Вона дає змогу реконструювати мовну картину світу певної групи, відчитати ціннісні орієнтири й соціальні пріоритети, притаманні певній епосі або спільноті. Наприклад, уживання студентського, молодіжного чи професійного сленгу у художньому творі не лише надає реалістичності, а й допомагає показати соціальне середовище персонажа, його належність до

конкретного соціуму, рівень освіти або культурну ідентичність. Через таку лексику мова набуває соціальної глибини, стає інструментом відтворення світогляду народу, епохи або професійної спільноти.

Особливе місце серед другорядних функцій займає езотерична функція, яка проявляється у специфічних комунікативних контекстах. Вона полягає у використанні лексем, зрозумілих лише вузькому колу осіб – представникам певної соціальної або професійної групи. Такі слова виконують роль маркерів групової належності, засобів солідарності чи, навпаки, опозиційності щодо «чужих». Езотерична лексика часто вживається для створення ефекту таємничості, гри або дистанціювання, а в художньому тексті – для імітації живої, «закритої» мовної практики певного середовища. Вона відбиває процес формування внутрішньогрупової ідентичності й забезпечує комунікативну згуртованість мовців.

Ідентифікаційна або сигнальна функція тісно пов'язана з попередньою: вона виконує роль соціального «коду», за допомогою якого співрозмовники впізнають одне одного, визначають рівень близькості, соціальний статус чи професійну приналежність. Як слушно зазначається у працях сучасних дослідників, саме ця функція забезпечує «кодування» комунікативної інформації: через вибір певних мовних засобів мовець сигналізує про свою приналежність до певного прошарку, колективу або субкультури. У такий спосіб стилістично маркована лексика виконує не лише комунікативну, а й соціоінтерактивну роль – вона регулює дистанцію між учасниками спілкування, створює атмосферу довіри чи, навпаки, іронічного відчуження.

Окремої уваги заслуговує функція економії мовних засобів, яка реалізується через скорочення, аббревіатури та інші компактні способи подання інформації. У сучасній комунікації, особливо в медіа та цифровому просторі, вона набуває дедалі більшої ваги. Стислі, лаконічні форми передавання змісту зберігають основну інформацію, але водночас несуть додаткове стилістичне забарвлення – демонструють швидкість мислення, динамізм, орієнтацію на практичність. У художньому тексті така економія

також може бути стилістичним прийомом – способом підкреслити ритм мовлення, інтелектуальність або сучасність персонажа.

Таким чином, у художньому дискурсі стилістично маркована лексика виконує не лише роль засобу передачі змісту, а й функціонує як багатовимірний механізм творення експресивності, соціального колориту, емоційної виразності та авторського стилю. Її комунікативна функція залишається провідною, адже саме через неї мова реалізує свою головну мету – забезпечення взаєморозуміння. Водночас номінативна, когнітивна, експресивна, світоглядна, езотерична й сигнальна функції розкривають інші грані мовного впливу – від інтелектуального до емоційного та соціально-психологічного. У результаті стилістично маркована лексика постає не як периферійний елемент мовної системи, а як універсальний засіб комунікації, що поєднує інформативність, оцінність і культурну багатозаровість.

РОЗДІЛ 2

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ РОМАНА АНДРІЯШИКА «СТОРОНЕЦЬ»

2.1. Загальна характеристика лексичного складу роману «Сторонець» Романа Андріяшика

Роман Романа Андріяшика «Сторонець» (1992) посідає виняткове місце в доробку письменника, оскільки вирізняється не лише масштабністю художнього задуму, а й глибоким філософсько-історичним осмисленням української культурної спадщини. У центрі твору – постать Юрія Федьковича, одного з найяскравіших представників буковинського письменства. Андріяшик вибудовує роман навколо ключового для героя моменту – повернення до рідного Сторонця, маленького села на Буковині, де на нього чекає не лише хвора мати, а й зустріч із власною суттю, зі сформованим поколіннями духовним ґрунтом, із минулим, яке визначає його як митця і як людину.

Відмова Федьковича від кар'єри у війську, від блискучих перспектив та престижу, який давало прізвище батька, у романі постає не просто життєвим вибором, а символічним актом протиставлення зовнішньому блиску внутрішньої правди. Герой відкидає спокусу влади та слави, обираючи шлях служіння своєму народові. Його увага переноситься від холодної дисципліни військового середовища до болю, потреб та повсякденних турбот простих буковинців. У цьому рішенні відлунює прагнення повернутися до витоків, до живої культури, до того духовного простору, який формував покоління його предків.

Повернення до Сторонця в Андріяшиковій інтерпретації – це подія подвійної природи. Це не лише подорож у географічному сенсі, а передусім дорога до себе, до автентичної ідентичності. Символічним жестом цієї внутрішньої зміни стає повернення Федьковича від католицизму до православ'я – повернення до релігійної традиції, що для героя є не

нав'язаною, а органічною частиною культурного коду. Релігійний сюжет у романі виконує функцію глибинного знаменника, через який автор проговорює складні історіософські питання: протистояння власного і чужого, прагнення народу зберегти свою духовну самобутність, внутрішню свободу та тяглість традиції, попри будь-які зовнішні ідеологічні впливи.

Автор відмовляється від яскравої, декоративної характеристики Федьковича, роблячи акцент на його духовній сутності. «Горе від розуму, невимовний сум від розуміння тих речей, які більшість співвітчизників не здатна назвати своїми іменами. Темний і бідний, але прекрасний край, сильний своєю тугою, що може несподівано виявитися в різних формах та іпостасях – від інтелектуалізму І. Франка до збройної незламності 20–50-х рр. ХХ ст., коли меланхолійні дядьки із Стефаникових творів налякали відразу всіх окупантів. Федькович був одним із тих, хто спробував словесно втілити вміст цієї туги. Проте Федькович в Андріяшика наближається до найтіснішого поєднання життєвої та літературної правди. Безперечно, автор і головний герой твору – далеко не тотожні особи, хоча чимало автобіографічного вклав романіст в образ свого видатного попередника» [29, с. 129].

У романі Андріяшик свідомо відходить від класичних біографічних схем. Особиста історія Федьковича стає лише приводом для роздумів про загальні закономірності людського буття, моральні й духовні питання, що виходять за межі конкретного життя. Герой розгортається на масштабному духовному та історичному тлі, де відображено боротьбу ідей, політичні інтриги та культурні процеси того часу. Федькович не схожий на канонізованого класика з підручника: він живий, суперечливий, здатний переживати власні трагедії та духовні піднесення, проходячи шлях морального та творчого самопізнання. Автор концентрує увагу на окремих митях життя героя, що дозволяє глибше розкрити його внутрішній світ та духовні пошуки.

«Лишається тільки пошкодувати, що «Сторонець» – єдиний біографічний твір Андріяшика. Завжди цікавий до різних ідей, рідкісних фактів, аналітичний, Андріяшик міг у цьому жанрі дати надзвичайно багато» [45].

Важливим аспектом роману є відтворення характеру Федьковича через його ставлення до історії, культури та соціального життя. Автор показує героя у контексті широких соціокультурних та духовних процесів, підкреслюючи його здатність критично осмислювати дійсність, зберігаючи власну моральну автономію. У цьому сенсі роман стає не просто біографією, а дослідженням універсальних проблем людського існування, де особистість героя втілює складний синтез історичної реальності та індивідуального досвіду.

Особливу роль у романі відіграє художня форма. Монологічна структура дозволяє розкривати внутрішні переживання героя, його емоційні та моральні колізії. Автор робить акцент на глибоких асоціативних зв'язках між думками, спогадами та філософськими роздумами, що створює відчуття інтимного занурення у свідомість Федьковича. Цей підхід дозволяє не тільки передати життєвий досвід героя, а й відобразити дух часу та специфіку культурного середовища.

Лексичний склад роману «Сторонець» Романа Андріяшика формує складну, цілісну й ретельно продуману систему, що відображає художню свідомість автора та його здатність до багатопланового відтворення історико-культурної атмосфери епохи. Як інтелектуальна проза, роман використовує мову не лише як засіб передачі сюжету, а як структуроутворювальний елемент художньої системи. Кожне слово тут вибране з урахуванням його семантичного навантаження, стилістичних особливостей та експресивної потенційної сили. Завдяки цьому мова твору дозволяє створювати психологічний портрет героя, передавати його внутрішні пошуки, духовні й моральні колізії, а також складність світогляду, що формується під впливом соціальних, культурних і історичних обставин.

Лексика стає засобом осмислення історичного та соціального буття людини, її внутрішньої боротьби та процесу самопізнання. Через підбір слів автор відтворює не лише зовнішні події, а й інтимний світ персонажів, їхні почуття, страхи, сумніви й радощі. Мова твору охоплює широку стилістичну гаму: від нейтральних літературних одиниць до експресивних, емоційно забарвлених, діалектизованих, архаїзованих та символічних слів. Завдяки цьому текст постає багат шаровим і багатовимірним: кожне слово виконує не лише описову функцію, а й несе психологічне, емоційне чи символічне навантаження, що дозволяє читачеві глибше проникнути у внутрішній світ героїв і відчувати атмосферу твору.

Особливу роль у романі відіграє лексика, яка відтворює історичну реальність західноукраїнського регіону кінця XIX – початку XX століття. Автор точно відтворює соціальні та культурні особливості того часу, зокрема через назви посад, титулів, соціальних ролей, звичаїв та побутових реалій. Використання архаїчних слів і термінів не лише створює історичний колорит, а й передає специфіку мовної свідомості того часу, допомагає читачеві відчувати дух минулого, соціальні обмеження, традиції та взаємини між людьми.

Вставки німецьких, латинських, французьких і польських слів та висловів підкреслюють освіченість героя й його приналежність до європейського культурного кола. Водночас вони показують напруження між національною ідентичністю та впливом західноєвропейської освіти. Цитати та ремінісценції з Гете, Шіллера, Новалиса, Клейста формують інтелектуальний фон роману, створюючи діалог української культури з європейською традицією.

Важливу роль відіграють також лексичні контрасти, що відображають різні культурні й соціальні шари. Народні вислови поєднуються з архаїзмами та іноземними словами, створюючи мовну тканину, багату на смисли та культурні відтінки. Це дозволяє читачеві відчувати психологічну глибину героїв і водночас історичний контекст їхнього життя.

Словникова система роману також включає образотворчу лексику, яка дозволяє автору створювати глибокі, детальні описи оточення. Наприклад, пейзажна лексика відтворює не лише фізичний простір, а й емоційний стан героїв, їхні внутрішні переживання, що органічно поєднується з психологічними характеристиками персонажів.

Стилістично маркована лексика в романі Юрія Федьковича виступає одним із провідних інструментів художнього вираження, що визначає тональність оповіді та формує неповторний мовний ландшафт твору. Завдяки такій лексиці письменник не лише окреслює сюжетні події чи матеріальне тло, а й вибудовує складну систему смислів, у якій слово стає носієм емоцій, настроїв і соціальних відтінків. Експресивна та часто діалектно забарвлена мова дозволяє автору створити особливий ритм оповіді, передати природність селянського мовлення та зберегти автентичність карпатського мовного середовища.

Федькович активно використовує емоційно насичені вислови, індивідуальні форми словотвору, колоритні епітети й метафори, через що лексика твору перетворюється на тонкий інструмент психологічного аналізу. За допомогою таких мовних засобів він розкриває внутрішню драму персонажів, показує коливання їхніх почуттів, душевні конфлікти та інтимні переживання, які часом неможливо передати звичайними нейтральними словами. Стилістично марковані слова допомагають відтворити глибинний емоційний рельєф роману, роблять його чуттєвішим та ближчим до читача.

Крім того, така лексика виконує важливу соціальну функцію: вона моделює середовище, у якому живуть герої, показує їхній побут, матеріальні умови, рівень освіти та культурний досвід. Через характерні мовні звороти письменник зображує суспільні контрасти, міжстанові взаємини, атмосферу доби з її конфліктами та суперечностями. Мовне забарвлення стає маркером соціальної ідентичності персонажів і водночас підкреслює їхній зв'язок із традиційною культурою та народним світоглядом.

Загалом, стилістично маркована лексика у романі «Сторонець» є інструментом художнього мислення автора. Вона дає змогу Федьковичу передати складність людських характерів, моральних і психологічних станів, а також соціальну і духовну реальність часу. Через її використання читач бачить світ твору не поверхово, а глибоко, відчуває моральні й емоційні аспекти життя героїв і усвідомлює авторську позицію щодо подій та явищ, що відображені у романі. Таким чином, ця лексика стає не лише засобом художнього оформлення, а й центральним механізмом, через який реалізується концепція твору, його ідейна і естетична цілісність.

2.2. Види стилістично маркованої лексики у творі

Однією з помітних особливостей лексичної системи роману Романа Андріяшика «Сторонець» є активне використання історизмів – слів, що позначають предмети, явища та поняття, пов'язані з минулими історичними реаліями й вийшли з сучасного мовного вжитку. Їхнє функціональне навантаження виходить далеко за межі простої номінації: історизми у творі формують культурно-історичне тло, відтворюють суспільні відносини епохи, у якій живуть герої, і водночас виконують ідеологічно-оцінну функцію.

Такі слова, як «дідичі», «дука», «баша», «мандатори», «сапан», «вістові», «жовнір», відтворюють соціально-політичну структуру Західної України XIX століття, доби панщини й австрійського панування. Через ці лексеми автор передає атмосферу залежності, підлеглості, феодальної сваволі, де людська гідність часто нівелюється владою і становими привілеями. Наприклад, слова «дідичі» і «дука» позначають представників заможного стану, які уособлюють соціальну несправедливість і паразитичну природу старого суспільного ладу. Історизм «баша», запозичений із тюркського лексикону, підсилює відчуття деспотизму та безправ'я, метафорично розширюючи межі конкретно-історичної ситуації до універсального образу поневолення.

Інша група історизмів – «вістові», «шпіцрутени», «жовнір» – пов’язана з військовою лексикою. Вони допомагають Андріяшику передати атмосферу австро-угорського військового побуту, де солдатська доля сповнена приниження і страждання. Репліки на кшталт «Слова одного з вістових із Заставни: “А не пошкодить вам воля?”» та згадки про те, що «Федькович підготувався до походу і вістовий міг покликати його в будь-яку хвилину», занурюють читача у реалії військової залежності, де будь-який наказ миттєво порушує людську приватність і свободу. Особливо виразно це відчувається в лексемі «шпіцрутени», що символізує дух покарання і насилля («Далі свистять капральські палиці і шпіцрутени...», «— Мої плечі покросні шпіцрутенами...»). Такі слова підкреслюють антиномію між ідеєю честі та приниженням людської гідності, фіксуючи деградацію людини в умовах тотальної залежності та безправ’я. Водночас вислів «Так само як у тобі ще сидить жовнір, так у них живе невільник» виразно демонструє внутрішній слід військової служби, яка продовжує формувати психіку навіть після її завершення.

До церковно-адміністративного шару належить слово «консисторія», яке вказує на складну систему духовного контролю, властиву католицькій традиції. У фразі «Вже й Августак, і Губріх писали до Відня, і від консисторії просили» підкреслюється вплив церковної інституції на суспільне й приватне життя, її участь у формуванні владної вертикалі. У тій самій площині оприявнюються й інші історичні постаті та структури влади: «драв баша, драв владика, драв пан, драв піп...», що створює багаторівневу карту примусу та підлеглості.

Поряд із соціально-військовими реаліями у творі з’являються історизми культурного або етнографічного плану: «черес», «грейцари», «пропілеї». Лексема «черес» – елемент традиційного гуцульського строю – надає оповіді етнографічного колориту, як у сцені: «Він узяв з вішака домоткану білизну, гачі, кептарик, рипучий ремінний черес...». «Грейцари» – назва дрібних монет австро-угорського періоду – у романі набуває символічного звучання

(«Не встигнете розпродати небо на *грейцари*, іуди»), стаючи маркером моральної ницісті та знецінення високих ідеалів. У свою чергу, «*пропілеї*» засвідчують інтелектуальний обрій героя, його здатність мислити у площині європейської культурної спадщини: «*Я бідний, як Шуберт в епітомах моїх чорно-гірських пропілеїв...*», — де античний образ поєднується з гуцульською локальністю, творячи унікальний синтез культурних шарів.

Історизми «*лях*», «*тевтони*», «*самран*» формують етнокультурний вимір роману. Вони показують багатшаровість історичного досвіду українця, який живе між Сходом і Заходом, між слов'янською традицією та європейським світоглядом. Так, слово «*лях*» у вислові «...*лиш за звичкою називав песим ляхом*» передає історичний стереотип та побутову ксеноетичну напругу. «*Тевтони*» («*Тому й колінкують тевтони перед канцлером*») акцентують на взаєминах із німецьким світом і культурним домінуванням, а «*самран*» («*А нас послав убивати кам'яний самран*») підкреслює східний, деспотичний вимір влади. Ці лексеми не лише створюють історичне тло, а й виявляють ідеологічне осмислення минулого, надаючи мові роману філософського, символічного та навіть морально-аксіологічного звучання.

У деяких випадках історизми виконують і аналітично-оцінну функцію. Формули на кшталт «*Та процвітало розбишацтво, сваволя всіляких князів і дідичів...*» чи образ «*мандаторів*» занурюють читача у соціальну топографію минулого, показуючи регіональні механізми влади й придушення. Вони працюють на створення цілісної картини суспільної історії, у якій кожен персонаж і кожна лексема вписані в складну систему залежностей, конфліктів і тривалих культурних процесів.

Архаїзми у творі відіграють суттєву роль у створенні художнього світу, де слово стає не просто засобом вираження, а носієм історичної пам'яті, морального змісту і культурного коду нації. Використання Андріяшиком архаїзованої лексики — це не декоративний елемент стилю, а цілеспрямований художній прийом, покликаний відтворити історичну глибину і духовну наснагу українського слова. Завдяки таким одиницям, як

«топірець», «перевесло», «торністра», «превелебні», «опочивальня», «супостат», «шинквас», «вельможі», «хоругва», «поставець», «сонмище», «фіглярство», автор не лише оживлює мовну стихію минулих епох, а й вводить читача в особливий хронотоп, де поєднуються традиція й сучасність, сакральне й профанне, моральне й побутове.

Архаїзми, зібрані у тексті, належать до різних семантичних сфер – побутової, військової, релігійної, соціальної – і формують цілісний культурно-історичний пласт, у якому відбивається духовна історія народу. Так, «топірець лепської роботи», згаданий у контексті опису старовинної зброї, несе не лише номінативну функцію, а й символізує зв'язок поколінь, нагадує про лицарську добу українського минулого, утілюючи героїчне начало народної свідомості. Подібну функцію має і «перевесло коралових намист» – елемент народного побуту, який у контексті роману набуває семантики жіночності, роду, тяглості життя.

Інші архаїзми несуть у собі соціально-станове й релігійне забарвлення. Наприклад, «превелебні родини» вказують не лише на приналежність до духовного стану, а й на певну замкненість, віддаленість від «простого люду», що підкреслює соціальну нерівність і відчуження еліти від народу. Цю ж тенденцію увиразнює й фраза: «За ним стежили, пояснюючи його відмову приятелювати і співпрацювати з ними як доказ неблагонадійності, хоч досі його провина перед обома **превелебними родинами** полягала тільки в тому, що відмовився від посади гувернанта». У подібних висловах архаїзми виконують не лише номінативну, а й соціально-характерологічну функцію, маркуючи простір, де влада, становість і моральні очікування сплетені у складну систему людських стосунків.

«Опочивальня» – деталь внутрішнього простору – акцентує на старосвітській обстановці, надаючи оповіді відтінку шляхетної повільності, водночас натякаючи на традиційні, часом архаїчні форми побуту. Згадка «Павлина запровадила його до своєї **опочивальні**» допомагає авторові вибудувати атмосферу інтимності та старовинної ритуальності, у якій навіть

побутові дії мають майже обрядовий характер. Аналогічну роль відіграють описи речей: *«Замилуваним оком попестив старовинні пістолі на прилавку і топірець лепської роботи, рушницю і — задля чого? — товстезне перевесло коралових намист»*, які підсилюють історичну фактуру, створюючи враження вкоріненості в минуле.

«Хоругви» і «вельможі» підкреслюють історико-церковну атмосферу, у якій зливаються військова честь і релігійна ревність: *«Тобі з шаблею і пістолями туди б з'являтися та муштрувати військо до зброї під хоругвами православного христа!»* та *«Гордигіські — вельможі Розгір'я»*. Подібні формули не лише оформлюють барвисте тло епохи, а й демонструють світоглядний горизонт персонажів — їхні уявлення про владу, честь, обов'язок. Архаїзм «супостат» (*«Корона мислі й прагнень супостата — зробити з Європи Німеччину»*) несе біблійно-моральну конотацію, позначаючи не просто ворога, а зло як духовну категорію.

Не менш важливими є архаїзми, що виконують іронічну або оцінну функцію. Слово «шинквас» (*«А ти, поете, за бенкетними шинквасами говориш про абстрактні болі...»*) переносить нас у сферу народного побуту, протиставляючи високу риторичку поета «бенкетним» реаліям життя й оприявнюючи розрив між ідеями та практикою. Архаїзм «фіглярство» (*«...гості на мить знітились: що за фіглярство...»*) стає маркером авторського осуду, виражаючи скептичне ставлення до духовної порожнечі, лицемірства й псевдоінтелектуалізму. Подібну знецінювальну функцію має й вислів *«блудливе поріддя»*, що вводить у текст відтінок середньовічної моральної категоричності.

Архаїзм «сонмище» (*«Я незабаром піду в сонмище зраджених і покинутих батьків...»*) розширює біблійну символіку роману: у ньому звучить мотив вічного повернення, апокаліптичного суду над «зрадженими і покинутими», що поглиблює філософське звучання тексту.

Таким чином, архаїзми у мовній структурі роману виконують кілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, стилізаційну — вони допомагають

авторові створити мовну атмосферу, відповідну історичному часові та світоглядному контексту героїв. По-друге, символічну – оскільки кожен архаїзм несе в собі певний культурний архетип, знак пам'яті про минуле. По-третє, емоційно-оцінну, бо саме через старовинні слова Андріяшик вибудовує відстань між духовними цінностями минулого і моральною кризою сучасності.

Книжна лексика у романі Романа Андріяшика виконує особливу функцію – вона стає інструментом інтелектуалізації художнього мовлення, надає текстові філософської глибини та відображає світоглядну складність персонажів. Такі слова, як «живописати», «завхристія», «єдиносутності», «народовсько-просвітянські еманациї», «непротивенство», органічно вплітаються у структуру твору, демонструючи авторове прагнення поєднати естетичну витонченість вислову з духовно-інтелектуальним змістом. Ця лексика функціонує як своєрідний міст між мовою релігії, філософії, культури та художнього образу, що створює у тексті багатошаровість смислів.

Наприклад, у вислові «У тебе не тільки талант *живописати*» слово *живописати* виступає не як звичайний синонім до «зображувати» чи «описувати», а як художньо-оцінне означення творчого дару. Воно підкреслює не лише естетичну функцію мистецтва, а й духовну, адже для Андріяшика творення слова уподібнюється до священного акту – відтворення життя через образ, колір, відчуття. Тут мова набуває ознак метафізичного, майже сакрального виміру, що є характерною рисою стилю письменника.

Інший приклад – «завхристія» – демонструє глибоке знання автором церковнослов'янської традиції та її лексики. Це слово, хоч і має конкретне денотативне значення (місце, де зберігаються літургійні предмети), у контексті набуває символічного забарвлення, уособлюючи простір духовного очищення й служіння. Схожу функцію виконують і книжні репліки персонажів, зокрема: «— *Прошу. Прошу до нашої завхристії. На проскуру і чашу з вином... Прошу, будьте ласкаві*», де сакральна лексика поєднується з

високим стилем мовлення. Вживання таких термінів і висловів свідчить про тяжіння автора до сакралізації художнього простору, де релігійна мова стає виразником моральних категорій добра, спокути та покликання.

Особливого значення набуває філософська лексема «*єдиносутність*», у якій відчутна глибока теологічна рефлексія. Вона походить із християнського догматичного вчення про єдність Отця і Сина, проте Андріяшик переосмислює її в екзистенційному ключі: герой прагне гармонії між власним «я» і народом, між Богом і життям, між духовним і земним. Ця ідея виразно простежується в репліці: *«Я собі взяв мету — щоб ти був почутий, а ти думаєш тільки про те, що я цього не вмію зробити в єдиносутності тебе й русинів, Бога і життя»*. Таким чином, книжне слово стає знаком пошуку істини, виразником філософського конфлікту, що лежить у серці твору.

Не менш показовими є словосполучення «*народовсько-просвітянські еманції*» та «*непротивенство*», що репрезентують інтелектуальну мову доби, осмислену через іронічну чи критичну призму. У першому випадку автор через складне термінологічне поєднання передає ідейну вичерпаність просвітянського руху, який утратив свою первісну духовну силу і перетворився на штучну, «емановану» декларацію. Вислів «*Нині ніхто вже не вірить **народовсько-просвітянським** еманціям*» демонструє це розчарування та дистанціювання, де книжна мова стає засобом сатиричного коментаря, що оголює прірву між високими ідеалами й реальними наслідками культурних процесів.

У свою чергу, «*непротивенство*» – поняття, що походить із християнської етики – позначає ідею непротивлення злу, духовної покорі як форми внутрішнього опору. У романі ця лексема використовується в контексті моральних роздумів персонажа, який осмислює власну позицію в умовах історичних катаклізмів. Це добре простежується в реченні: *«Здається навіть, що так витлумачене **непротивенство** лягло в підвалини багатьох Антонових промов і проповідей»*. Таким чином, слово набуває символічно-

етичного виміру, стаючи ознакою глибокої рефлексії над сутністю добра, зла та людської свободи.

Поетизми у романі Романа Андріяшика становлять важливий шар його мовної організації, формуючи неповторну естетику художнього тексту та виявляючи поетичне мислення автора навіть у прозовій формі. Їхня функція полягає не лише у створенні піднесеного емоційного тону, а й у символічному насиченні образів, розкритті внутрішнього світу героя, відображенні духовної і художньої енергії українського слова.

Серед найпоказовіших поетизмів – «*чертоги*», «*лет*», «*надхмар'я*», «*осява*», «*земля-землиця*», «*срібло-злото*», «*покаро*», «*тілиста дівиця*», «*оспалі*» – слова, що відзначаються високим ступенем образності, емоційності та індивідуально-авторського переосмислення. Наприклад, у реченні «*Тут мої **чертоги**, й амброзія, й нектар*» слово «*чертоги*» виконує функцію сакралізації простору: воно не лише вказує на місце, а й символізує внутрішній світ героя, його духовну оселю, де панують пам'ять, віра й творчість. Андріяшик свідомо звертається до старослов'янської поезики, створюючи відчуття величі й водночас відстороненості від буденного.

Поетизм «*лет*» у контексті «*Понизила свій **лет** душа крилата*» відтворює стан духовного занепаду, втрати натхнення. Його використання надає образу метафоричної глибини: рух душі зі сфери високого до земного стає знаком морального болю й пошуку гармонії. Так само слово «*надхмар'я*» у фразі «*Нехай би вже задзвонили з **надхмар'я** дзвони Нірвани*» утворює небесну метафору вічного, трансцендентного простору, що відкриває вимір філософського роздуму про смерть, спокій і духовне звільнення.

Образно насиченим є також вислів «*срібло-злото*», який виступає метафорою народного мистецтва, краси гуцульського світу, природної щедрості і мелодійності народного буття. У поєднанні з гуцульським колоритом цей поетизм створює відчуття руху, блиску, музичності, а отже – оживлює оповідь, робить її співучою, майже ритмічною.

Поетизм *«осява»* – авторське утворення, яке втілює ідею духовного світла, просвітлення, натхнення. Його вживання («усвідомив свій талант і національну осяву») показує, як Андріяшик поєднує абстрактну філософську категорію з емоційно-естетичним переживанням. Це слово – неологізм із глибоко символічним змістом: воно позначає мить внутрішнього прозріння, єднання з народною ідеєю.

Своєрідну стилістичну функцію виконують і народно-поетичні образи *«земля-землиця»* та *«тілиста дівця»*. Перше – зменшено-пестливе, одухотворене означення Батьківщини, що передає любов і синівську вдячність; друге – у фразі *«тілиста дівця на благочестиву брехню "інтересу"»* – має іронічний відтінок, поєднуючи побутову конкретність із символічною насмішкою над фальшивими моральними нормами.

Цікавою є й лексема *«оспалі»*, яка у сполученні *«глибини **оспалих** надій»* набуває значення не лише фізичної млявості, а й духовної застиглості, занепаду віри. Вона поетично окреслює стан покоління, позбавленого руху, і водночас задає внутрішній ритм тексту, наповнюючи його ліричним сумом.

Однією з найвиразніших лексичних особливостей художнього мовлення є активне використання діалектизмів, які збагачують текст національним і регіональним колоритом, відтворюють локальні особливості побуту, культури та світогляду героїв. У творах, що змальовують карпатський світ, діалектизми виконують не лише функцію етнографічного маркера, а й стають засобом глибшої типізації персонажів, створення природного мовного середовища, максимально наближеного до живої народної мови.

Здебільшого ці лексеми походять із гуцульських говірок, яким властива виразна образність, конкретність і багатозначність. У творі можна виокремити кілька семантичних груп діалектизмів. По-перше, це побутово-господарська лексика, що передає реалії життя карпатського селянина: *обійст», літнівк», плиття, поточині, присівка, бочівка, осідок, «окописько»*. У реченні *«На **обійсті** господарські будівлі, криниця, двоє причахлих тюльпанних деревець пробилися з якихось прибуддлх зернят без досвіду й*

бовваніли без претензій на камінному вищовбі...» діалектизм «обійстя» (двір, господарство) допомагає окреслити межі домашнього простору, який для гуцула є сакральним осередком родинного життя. Схожу роль виконує «вищовб», що позначає кам'янистий виступ – звичну деталь карпатського ландшафту.

По-друге, у тексті широко представлена етнографічна лексика, пов'язана з одягом, хатніми речами та місцевими звичаями: *гачі, сардак, кептарик, черес, тайстра, горботки, пугарик, бочівка, парох*. Усі ці слова є яскравими носіями етнокультурної інформації. Наприклад, у реченні «Він узяв з вішака домоткану білизну, *гачі, кептарик, рипучий ремінний черес...*» автор не лише фіксує елементи одягу, а й створює зоровий образ традиційного гуцульського строю, який увиразнює національну ідентичність героя.

Третю групу становлять діалектизми духовно-культурної сфери: *парох, парохія, сповідь, божниця*. Їх використання підкреслює глибоку релігійність карпатського населення та зв'язок із народною моральною традицією. У фразі «Вони гостювали в Тораках в тамтешнього *пароха*» слово *парох* (священник) має не лише номінативне, а й стилістичне навантаження – воно занурює у контекст місцевої церковної культури.

Особливо цікаві діалектизми емоційно-експресивного характеру – *гергено, канудити, несогіри, назворот, тамтой, дивоглядії*. Ці слова виконують не лише номінативну, а й експресивну функцію, допомагаючи передати психологічний стан персонажів, їхні емоційні реакції, колоритну інтонацію гуцульської мови. Так, у репліці «Не побачиш його більше, огидна *гергено*» слово «*гергена*» передає осуд, відразу, гнів – воно стає носієм характерної народної експресії.

Важливо підкреслити, що вживання діалектизмів у творі не є самоціллю. Автор уміло інтегрує їх у загальний контекст літературної мови, створюючи своєрідний мовний синтез, де поєднуються високий стиль і народна стихія. У результаті формується автентичне художнє мовлення, у якому діалектизми забезпечують глибину і природність зображення. Таке поєднання відповідає

загальній тенденції українського письменства другої половини XIX століття, коли літературна мова активно збагачувалася живими народними елементами.

Розмовна лексика в романі «Сторонець» є одним із ключових засобів відтворення живого побуту, соціального середовища та психологічного стану персонажів. Вона не лише надає тексту автентичності та ритмічності, а й забезпечує його емоційну насиченість, створює відчуття присутності, «живого голосу» героїв і конкретного місцевого середовища. Завдяки використанню слів, що належать до побутового і розмовного вжитку, автор передає повсякденні дії, стани та взаємодію персонажів у їхньому природному середовищі. Наприклад, слово «знишка», що зустрічається в реченні «– *Ваш коханий у солдатах? – запитав він знишка, коли Верховик закликав гостей до чари*», створює відчуття неформальної, легкої розмови, підкреслює інтимність спілкування та довірливі стосунки між персонажами. Вживання таких слів робить діалог більш динамічним, передає інтонаційні особливості мовлення, допомагає читачеві «чути» голоси героїв і відчувати їхню емоційну насиченість.

Розмовна лексика в романі також виконує соціально-культурну функцію, відображаючи належність персонажів до певної спільноти або соціальної групи. Слова «салогуб», «товстун», «мент», «партач», «принуки» дозволяють авторові підкреслити ставлення оточення до героїв, соціальні оцінки їхньої поведінки, а також висловити суб'єктивну позицію самого оповідача або героя. Вживання таких лексичних одиниць несе інформацію про соціальний стан персонажів, їхнє положення в суспільстві, коло взаємодії та ієрархію стосунків. Так, наприклад, у реченні «– *Губріх, – назвався присадкуватий товстун з подвійним підборіддям, з-під якого визирав перекошений метелик*» автор не лише дає фізичний опис персонажа, а й через влучний епітет «товстун» передає певну оцінку його характеру й поведінки, створюючи емоційний ефект у читача.

Особливо важливим є використання розмовної лексики для відтворення психологічних станів героїв. Через слова «*сплохував*», «*з'ява*», «*згудьговано*», «*зорудую*», «*проклятуца*» автор передає хвилювання, розгубленість, внутрішній конфлікт або злість персонажів. Наприклад, вигук «— Та... проклятуца моя натура!» не лише виражає емоційний стан героя, а й робить його внутрішній світ прозорим для читача, дозволяє відчутти ступінь його самоусвідомлення, критичного ставлення до себе та переживань. Такі слова створюють ефект безпосередності, мовби читач стає свідком думок і почуттів героя, що наближає його до тексту й підсилює емпатію.

Розмовна лексика в романі відображає також етнокультурну та географічну специфіку, відтворюючи мелодику та ритм місцевого мовлення, характерну для західноукраїнських регіонів. Наприклад, слова «*люд*», «*молодиця*», «*потеруха*», «*знайомість*» передають фонетичні та інтонаційні особливості гуцульської та місцевої народної мови. Через опис побутових дій, як у реченні «*Гуцулки шпарко чимчикували до хати, щоб зайняти з дітьми більш принагідне місце*», автор демонструє природність поведінки персонажів, їхні звички та манери, а також соціальні ритуали, пов'язані з повсякденним життям і взаємодією в громаді. Завдяки цьому текст набуває етнографічної достовірності, дозволяє читачеві не лише бачити, а й чути, як живуть герої, як відбуваються їхні буденні справи та свята.

Крім того, розмовна лексика в романі підсилює художню експресію та емоційне забарвлення твору, створюючи контрасти між офіційною, книжною мовою та живою, емоційно насиченою мовою повсякденного спілкування. Вигуки, емоційні вставки та народні вирази підсилюють драматичний ефект і роблять сцени більш виразними. Наприклад, у фразі «*Недолугі часи загнали Федьковича між гірські лупаки, в безгомінний запуст – ніби спокутувати за те, що був дитиною Великої весни*» поєднуються розмовні та емоційні елементи, що передають не лише географічне розташування та побутовий контекст, а й внутрішній стан героя, його переживання й відчуття втрати, ізоляції та самотності.

У романі «Сторонець» Андріяшика автор широко використовує просторіччя, що надає тексту живої, емоційно насиченої і колоритної інтонації, відображає соціальний побут і психологію персонажів. Так, низка іменників, таких як *ганчірбаба*, *потолоч*, *підстілка*, *блощичники*, описує дрібні, часто смішні чи зневажливі об'єкти та істоти, які наповнюють щоденне життя героїв: *«І раптом мене починає знищувати якась ганчірбаба, якась потолоч...»*, *«Вона ладна була простелити її підстілкою під першого-ліпшого мужика...»*, *«Сам я з Глибокої, а тут зафрахтували дерев'яні блощичники, нема від кліщиків спасу»*. Ці слова не лише передають атмосферу побуту, а й підкреслюють соціальний контраст між персонажами, їхнє положення в селі чи громаді.

Через експресивні означення та оцінні слова автор створює психологічний портрет героїв та їхні стосунки з оточенням. Наприклад, *«несувітній телепень»* передає іронічне ставлення оповідача до наївних або непроникних персонажів: *«Хоч дехто думав, що я несувітній телепень»*. Подібні одиниці, як-от *замашки*, *розгардіяш*, *мудрагель*, *придибашки*, використовуються для опису дій і манер героїв, надаючи тексту динаміки і гумористичного забарвлення: *«Що ж, прибукав у село якийсь незрозумілий офіцер із замашками гірняка...»*, *«У себе на столі застав розгардіяш...»*, *«Каже, була та слив'яночка... бо молов якісь придибашки»*.

Фізичний стан і емоційна реакція персонажів передані словами *причмелений*, *нетерпець*, *шабаш*, *голозаді*, *наопаи*, які часто супроводжують драматичні або комічні сцени: *«Гнідий закам'янів. І я стою, ніби причмелений...»*, *«Панові нетерпець на угри колоди вивезти»*, *«Пропади – це не відповідати, це топтати дозволене й недозволене, давай шабаш...»*, *«Ці голозаді жандарми годяться лиш на те, щоб посилати за чортом»*, *«На службі. – Гуцул ішов у наопаи кожусі»*. Такі слова надають тексту ефекту безпосередньої, «живої» розмови і водночас підкреслюють напруженість або хаотичність ситуацій.

Діяльність, рухи, дії та наслідки описуються через такі слова, як *колінкують, задебелів, страмоти, мелеш*, що допомагає створювати динамічні сцени та підкреслювати стан персонажів і навколишнього світу: «*Вечірній вітер схмелив над вікном святкове галуззя, задебелів щось в маю над одвірком*», «*В державі страмоти я офіцер без шаблі*», «*Що ти мелеш?*». Просторіччя, що описує побутові дрібниці, наприклад, *потолоч, підстілка, розгардіяш*, створює реалістичне тло для соціальних взаємодій і життєвих ситуацій персонажів.

Фамільярна лексика відіграє важливу роль у створенні живої, емоційної мови персонажів, роблячи їхню поведінку й взаємини більш відчутними для читача. Автор часто використовує слова з легкою іронією, жартівливим або навіть дещо зневажливим відтінком, що дозволяє підкреслити соціальний статус, настрій чи особисті риси героїв.

Наприклад, слово «*заграбастає*» у реченні «*Важко припустити, що все заграбастає розситіла попівня з Тюдова, в глибині обличчя якої ледь вгадуються риси його матері*» створює образ нахабної, але майже безневинної поведінки персонажа. Тут лексика передає деяку легкість, несерйозність дій, водночас підкреслює індивідуальні риси героїні.

Слова «*попівня*» та «*німик*»/«*німчик*» часто вживаються як м'які, розмовні прізвиська чи епітети, що вказують на ставлення персонажів одне до одного: «*Пост подумав: а ти хитрюга, німчику!*».

У романі також зустрічаються вирази «*забавник*» і «*хитрюга*», які виконують функцію оцінки поведінки героя з легкою іронією або підкресленням кмітливості, хитрощів: «*– От забавник...*», «*Пост подумав: а ти хитрюга, німчику!*». Вони підкреслюють індивідуальні якості персонажів і створюють живий, динамічний портрет їхніх стосунків.

У романі «Сторонець» Андріяшика пейоративи виконують важливу функцію: вони підкреслюють емоційне ставлення персонажів до оточуючих, виявляють соціальні й психологічні конфлікти та допомагають будувати колоритну картину світу героїв. Автор широко використовує слова з

негативною оцінкою, що несуть відтінок презирства, гніву, осуду або зневаги. Наприклад, слово «*шваба*» у контексті «*Мені Антон Кобилянський показував вашого листа, де ви писали про якогось шваба Ілаша*» відразу задає категоричне, зневажливе ставлення до людини або групи, підкреслює національний та соціальний конфлікт. Аналогічно, «*тупорилі мужлани*» у реченні «*Ми вам не дамо пропасти серед тупорилих мужланів у мундирах із золотими нашивками*» поєднує фізичну і розумову оцінку, створюючи образ ворога, який є одночасно грубим і неосвіченим.

Слова «*німчура*», «*шельма*», «*товстозадий*», «*гнида*», «*поліцай*» передають різні градації зневаги та презирства, показуючи, як персонажі реагують на конкретні типи людей у їхньому середовищі: «*Недарма ж так прозвала цей край наш німчура*», «*Шельма ця вернулась, вирвала дитину з його обіймів і пішла*», «*Ніби я вже сконав чи раб безправний товстозадого, як баба, поліцай*», «*Це якийсь жовчний і сухосердний тип... канонічна гнида і наклепник*». Такі слова створюють інтенсивний емоційний фон і дозволяють читачеві відчутти конфліктність ситуацій.

Ще один різновид пейоративів – оцінка моральної чи духовної деградації персонажів або масових явищ. Так, у фрагменті: «*Пропади – це не відповідати, це топтати дозволене й не-дозволене, давай шабаш, усі злочинці, й ніхто ні за що не відповідає; ідолів теж скидати... голі самиці гасають по лісах за п'яними чоловіками...*» використано низку образних пейоративів, які підкреслюють хаос, аморальність і насильство, а також драматизм соціальних явищ.

Слова «*догідники*» і «*злоріка*» також несуть негативну оцінку, але більш психологічну й моральну: вони показують тих, хто зраджує принципи людяності, кориться несправедливості або поширює зло: «*І не хто інший, як сам Нерон... його догідники...*», «*– Ти злоріка. – Вона окинула його тривожним поглядом...*».

Лексика з емоційним забарвленням відіграє ключову роль у створенні живого, динамічного образу світу, в якому діють герої. Вона допомагає не

лише передати зовнішні ознаки побуту та соціальні взаємини, а й поглиблює психологічний портрет персонажів, підкреслює їхні внутрішні переживання, емоції, ставлення до навколишнього середовища. Такі слова формують багатий емоційно-образний простір тексту, створюють уявлення про побут, культуру, менталітет галицького середовища ХІХ століття, а також надають мовленню барвистості, живості та інтонаційної гнучкості.

Особливо часто автор використовує слова з народнопоетичною або дитячою конотацією, які передають ніжність, грайливість або легку іронію. Наприклад, *«жовнірик»*, *«сідельце»*, *«дівця»*, *«коромисельце»* вживаються у контекстах, що підкреслюють турботу, емоційність або милу комічність ситуацій: *«Ой не личить жовнірові хустину носити, Хіба нею жовнірику сідельце накрити. Взяло дівча воду з броду на коромисельце, Жовнір каже: "Дай нап'юся, розвеселю серце"»*, *«Ця дівця починає мене нервувати»*. Подібна лексика дозволяє читачеві відчутти психологічну позицію оповідача або героя, його спостережливість та емоційне ставлення до оточення.

Інший пласт емоційної лексики пов'язаний із предметами побуту, ритуальними та культурними практиками, що додає тексту конкретики й реалістичності. Такі слова, як *«офіцерня»*, *«буханчики»*, *«плящина»*, *«доріженька»*, *«рекрутоньки»*, *«ослінчики»*, *«подущина»*, відтворюють рух, запах, дотик, смак і створюють відчуття присутності читача у просторі подій: *«По-дядьківськи, по-вуйківськи Нарівняк розв'язав тайстру, виклав якісь, для дороги, буханчики, поставив гранчасту плящину»*, *«Якось привели сюди Федьковича, і той жахнувся: два ослінчики, застелені складеними ряднами, й по подущині на кожному, решта простору завалена книгами»*.

Автор також широко застосовує слова, що передають психологічний стан персонажів, їхню вразливість або інтенсивні переживання. Такі форми, як *«хлопчисько»*, *«парубійко»*, *«хирлячок»*, *«самичка»*, підкреслюють невпевненість, безпорадність, дитячу або інтимну позицію героїв: *«...в його*

душі накопичилося стільки дрібних і пекучих образ на людей, що він часто ставав плаксивим **хлопчиськом**», «З протилежної колоди звівся чисто поголений кремезний **парубійко** й перекинув з руки в руку топір», «Цей **хирлячок** у немитих кісках аж мінявся з обличчя од "праведного" гніву...», «А зі мною була тільки **самичкою**». Вживання таких слів робить внутрішній світ персонажів більш відчутним і живим, дозволяє читачеві співпереживати їхні емоції.

Важливу роль відіграють також слова, що позначають побутові предмети або елементи культури, і одночасно мають емоційне забарвлення: «лавчини», «пучечки», «стосик», «макітерка», «храмок», «церковця», «дзбанятка». Вони підкреслюють атмосферу сцени, передають відчуття простору, наповненого рухом, звуками, запахами і предметами, важливими для життя героїв: «До **лавчини** підчовгала і майже зі скрипом вместилася на краєчку якась бабуся з кошиком, наповненим **пучечками** фіалок», «Жінки пустили по рядах **макітерку** з парастасом, тоді пішли в рух поставці», «– Коли закладатимеш **храмок**, я пришлю тобі столичного архітектора», «І **церковця** немов трупарня в кладовищі, а кладовище наче стержисько за валом спаленого тифом міста», «Столи аж вгиналися від наїдків: з низьких довбаних ночов для розчини на пампушки звисали півметрові смажені пструти, на бронзових підносах – пропечені до рожевого поросята із спіралями закручених хвостиків, вуджена баранина, **дзбанятка** з хроновим соусом на сметані». Така лексика створює у читача ефект повної присутності в сцені, дозволяє бачити, чути і відчувати те, що відбувається разом із героями.

Церковна лексика відіграє важливу роль у відтворенні культурного та релігійного контексту, формуванні історичного та соціального середовища, а також у зображенні конфліктів і моральних проблем героїв. Автор використовує терміни, пов'язані з церковними службами, духовенством, релігійними обрядами, щоб передати специфіку середовища, в якому діють персонажі, а також їхні оцінки, ставлення до духовних практик і моралі.

Особливо часто зустрічаються слова, що позначають людей, причетних до церковного життя, або їхні функції, наприклад «*чорноризник*», «*іконодули*», «*дяк*». Такі терміни відображають ставлення героя до церковної ієрархії і водночас показують соціальну й культурну дистанцію між духовенством та звичайними людьми: «*Він ніколи не виказував Волянському своєї ненависті до патлатих чорноризників, але той її відчував і, будучи попом, сам лаяв їх... полишивши безсмертя*», «*Геть реалізм, неореалізм, раціоналізм, свободу слова і науки, хай живуть іконодули і згине соціалізм...*».

Серед лексики, пов'язаної з богослужінням і ритуалами, автор застосовує слова «*парастас*», «*угодний*», «*богощи*», що допомагають передати атмосферу релігійного життя та взаємодії людей із духовними практиками. Вони показують, як герої сприймають релігійні обряди та об'єкти, і дозволяють автору будувати контраст між формальною церковністю та реальними моральними цінностями: «*Жінки пустили по рядах макітерку з парастасом, тоді пішли в рух поставці*», «*– Для цих правда і кривда – одне й те ж саме, а страждання – угодний Богові подвиг. Тільки чуже страждання*», «*– Поглянь, як обжираються богощи, – Олександр кивнув на столи, де сиділи дяки*».

Церковна лексика у «Сторонці» використовується і для створення іронії або критичного погляду на релігійні інституції. Так, автор показує суперечності між ритуальною стороною життя і реальними вчинками людей, їхню духовну слабкість або корисливість. Наприклад, через зображення «*богощів*» та «*дяків*», які обжираються за столом, він наголошує на лицемірстві й матеріальній заангажованості церковного середовища, а через терміни «*іконодули*» і «*чорноризники*» підкреслює ритуальну формальність, догматизм або відстороненість духовенства.

Неологізми з наведених уривків становлять густу, виразну й експресивну лексику, що поєднує складні прикметники, новотвори, оказіоналізми та словоскладення. Частина з них творить ефект подвійного

означення, де два компоненти підсилюють один одного: *барвисто-стрімкий, грубувато-неотесаний, невинно-доброзичливий, похмуро-сумний, примітивно-вульгарний, паплюжно-гидкий, соромливо-мовчазний, холостяцько-хворобливий*. Такі конструкції не лише описують об'єкт, а й задають тон і ритм емоційного стану, як у фразях: «*А це Губріх, грубувато-неотесаний...*», «*Обличчя його було похмуро-сумне*».

Велика група — складені іменники та метафоричні назви: *витівка-витребенька, плач-пісня, пастух-ватаг, яструб-перепроданець, громада-гребінь, призимець, недопранок, надгарок, надзмога, перезмога, прихимерка, сумовище, студниця*. Вони створюють багатозарову образність і надають текстові народнорозмовного або символічного звучання: «*Ти... прислухався до її плачів-пісень*», «*Тлумлять вас усілякі яструби-перепроданці*», «*Ще одне сумовище його невдач*».

Численні неологізми позначають фізичні або психологічні стани, часто гіперболізовані чи дещо гротескні: *сплішівілий, замокришений, розмизканий, плитконосий, сухосердний, зазозулений, нагноїна, непорочно-непрístupний, мовчазно-непрístupна*. Вони формують атмосферу загущеної матеріальності й водночас метафоричного виміру: «*Довкола мене завжди було розмизкане болото...*», «*...годяться лиш на те, щоб посилати за чортом, їх би на фронт, а не чухати нагноїни у пахвах*», «*...схожу на білу фортецю, непорочно-непрístupну скелю*».

Помітний шар творять дієсловні новотвори, що позначають рух, дію, реакцію або соціальний жест: *понамикичувати, потюпачити, пересловлювати, недословлювати, розшельмитися, прихимеритися*. У контексті вони передають динаміку суспільних настроїв або внутрішніх процесів персонажів: «*Скрізь у ту пору пересловлювали, недословлювали...*», «*Батьки наші такого понамикичували в житті!*», «*...поки розшельмиться труп імперії*».

Окремий пласт — абстрактні поняття влади, знання чи суспільних ілюзій: *всевідання, всеневтручання, лжепереміна*. Вони мають іронічно-

філософський характер: «...за **всевідання і всеневтручання**, які баламутили чемну німецьку народність...», «Я не вмю дихати духом **лжеперемін**...».

В окремих неологізмах відчутний зв'язок із матеріальним середовищем і простором: *паленоцегляний, нетровище, студниця, надгарки*. Вони увиразнюють локальний колорит: «В одному з таких безликих **паленоцегляних** котеджів мешкав Нойбауер», «...хаці, і **нетровища**...», «...вихопив з-під свічки **надгарки**».

Разом ці неологізми формують мову підвищеної густоти, де кожне слово виконує функцію не лише опису, а й оцінки, емоційного жесту або світоглядного акценту. Їх використання — від «Розум це якийсь **барвисто-стрімкий**...» до «У **надзмогах** своїх **перезмог**» — створює впізнаваний стиль, у якому мова стає інструментом одночасно образності, психологічної тональності та філософської напруги.

2.3 Роль стилістично маркованої лексики в романі «Сторонець»

Лексика художнього твору є одним із основних засобів виразності, завдяки якому автор формує власний стиль і передає смислові, емоційні та образні аспекти тексту. Вона є невід'ємною частиною художньої системи твору, оскільки через слова відбувається передача внутрішнього світу персонажів, авторського бачення подій і загальної атмосфери оповіді. Лексика не обмежується лише засобом повідомлення інформації; вона стає інструментом створення художньої реальності, що дозволяє читачеві переживати події, розуміти мотиви героїв і відчувати настрій твору.

Однією з ключових функцій лексики є відтворення соціокультурного контексту. Вибір слів і мовних конструкцій дозволяє відобразити історичну епоху, побут, звичаї та традиції суспільства, у якому розгортається дія твору. Лексичні засоби сприяють створенню відчуття правдоподібності, роблячи описаний світ більш конкретним і реалістичним. Водночас вони допомагають передати соціальний статус персонажів, їхній освітній рівень, виховання та

моральні орієнтири, що робить характери більш об'ємними та різноплановими.

Важливою є також роль лексики у відображенні психологічного стану героїв, і особливо – у формуванні образу Юрія Федьковича як людини з тонкою, чутливою внутрішньою організацією. Добір слів, яким автор передає його думки та емоції, дозволяє відтворити складний спектр переживань: від глибокої туги за домом до світлого прояснення при зустрічі з рідною землею.

Не менш суттєву роль відіграє лексика у зображенні Буковини – краю, що постає у творі як самобутній культурний та духовний простір. Через діалектизми, локальні назви, етнокультурні терміни та емоційно насичені метафори автор створює багатобарвну картину карпатського світу. Лексика, пов'язана з природою, побутом, фольклорними реаліями, надає тексту відчуття живої, дихаючої землі, яку герой не просто згадує – він її переживає, відчуває тілесно й духовно. Кожне слово, що стосується буковинського краєвиду, звучить як частина колективної пам'яті: густа діброва, високі плаї, шум Черемошу – всі ці образи, передані крізь призму лексичних засобів, укорінюють Федьковича в рідний простір, показують його нерозривний духовний зв'язок із Буковиною.

Лексика у творі також формує художній стиль роману: вона визначає ритм оповіді, його мелодійність та пластичність. У сценах внутрішньої боротьби переважають короткі, важкі слова, що створюють відчуття напруги, тоді як у описах природи – плавні, багатоскладові, що формують спокійний, медитативний тон. Повтори, контрастні образи й ритмічні наголоси підкреслюють ключові моменти сюжету, структурують текст і сприяють його емоційній виразності.

Особливе значення лексика має і для розвитку теми та ідеї твору. Словниковий склад тексту відображає головні проблеми, що піднімаються автором, і допомагає акцентувати увагу на важливих аспектах сюжету та характерів. Через лексичні засоби здійснюється не лише передача інформації,

а й створення певного настрою, оцінки подій і моральних смислів, що формують сприйняття твору читачем. У цьому сенсі лексика стає не просто частиною художньої форми, а носієм глибокого смислу і символіки.

Тож, роль лексики у художньому творі є багатоплановою і комплексною. Вона забезпечує виразність, реалістичність, психологічну достовірність, структурну цілісність, художню образність і смислову насиченість тексту. Через лексичні засоби автор створює художню реальність, передає внутрішній світ персонажів, формує атмосферу та настрої, підкреслює ідеї та проблематику твору. Лексика стає ключовим інструментом, що дозволяє читачеві не просто ознайомитися з подіями, а повноцінно пережити їх, відчувати глибину образів і зрозуміти авторський задум.

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Теоретичні основи вивчення стилістично маркованої лексики в системі шкільної літературної освіти

Вивчення стилістично маркованої лексики у шкільному курсі української мови має поступальний характер і передбачає поетапне розширення знань учнів про функціональні можливості слова. У закладах загальної середньої освіти навчання стилістики – цілісна, динамічна і відкрита система, для якої є характерним взаємозв'язок і взаємозумовленість складників та яка взаємодіє з іншими категоріями освітнього процесу (літературознавчі, історико-культурні), і спрямована на досконале оволодіння теоретичними аспектами стилістики, набуття стилістичної компетентності та досягнення найвищого рівня результативності [26, с. 99-100].

На рівні основної школи школярі лише ознайомлюються з окремими групами лексики, що відрізняються своїм стилістичним забарвленням, зокрема з діалектизмами, професіоналізмами, історизмами, неологізмами, розмовними або книжними словами. На цьому етапі їх навчальна діяльність спрямована переважно на розпізнавання таких мовних одиниць, визначення їхніх основних ознак та віднесення до відповідних лексичних категорій. Учні здобувають початкове уявлення про те, що слово може мати не лише предметно-логічне значення, а й додаткове емоційне, експресивне чи стилістичне навантаження.

Найбільш повне, послідовне і системне вивчення стилістично маркованої лексики відбувається у старшій школі, насамперед у 11 класі в межах розділу «Стилістична норма». Саме в цей період учні переходять від елементарного засвоєння термінології й простого розпізнавання стилістичних засобів до глибшого розуміння закономірностей їх функціонування в тексті. Старшокласники вже мають необхідну теоретичну підготовку з лексикології,

стилістики, словотвору й синтаксису, що дає їм змогу розглядати стилістично забарвлену лексику як невід'ємний елемент текстотворення та один із визначальних чинників експресивно-сислової організації висловлення.

На старшому етапі навчання учні починають усвідомлювати стилістичну маркованість не як механічний перелік лексичних груп, а як складне мовне явище, що може проявлятися на різних мовних рівнях – лексичному, морфологічному, словотвірному та синтаксичному. Вони вчаться аналізувати доречність використання певних слів у конкретній комунікативній ситуації, зіставляти стилістично нейтральні та стилістично забарвлені одиниці, оцінювати вплив вибору слова на тональність, точність і виразність тексту. Важливим аспектом стає розуміння того, що дотримання стилістичної норми включає не лише здатність правильно добирати слова, а передусім уміння відповідно до мовленнєвого завдання обирати найдоцільніші засоби вираження.

Опанування цієї теми у 11 класі спрямоване на формування в учнів уміння інтерпретувати стилістичні відтінки висловлення, пояснювати вибір автора, визначати смислову й емоційну роль окремих лексем чи граматичних конструкцій. Завдяки цьому робота зі стилістично маркованою лексикою перестає бути формальним засвоєнням теоретичного матеріалу й перетворюється на засіб розвитку мовної, комунікативної та стилістичної компетентностей. Старшокласники вчаться усвідомлено, відповідально й творчо застосовувати мовно-виражальні засоби, що є важливою передумовою формування високої мовної культури.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, вивчення стилістики у старшій школі передбачає опанування учнями комплексу знань і вмінь, необхідних для усвідомленого використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях. У межах теми «Стилістична норма», що вивчається в 11 класі протягом десяти навчальних годин, школярі засвоюють основні поняття стилістичної науки, серед яких центральне місце займають «стиль», «стилістична норма» та «стилістична помилка». На цьому

етапі формується розуміння того, що будь-яка мовна одиниця – від слова до речення – може набувати специфічної стильової характеристики залежно від контексту, жанру, інтенції мовця та комунікативної ситуації.

Відповідно до навчальної програми, старшокласники оволодівають умінням розрізняти стилістичне забарвлення лексичних, словотвірних, морфологічних і синтаксичних засобів, відшукувати в текстах стилістично марковані одиниці та пояснювати мотиви їх використання. Такі знання дають змогу встановлювати відповідність мовних засобів певному функціональному стилю, що є важливою складовою компетентності мовної особистості. Значна увага приділяється розвитку уміння аналізувати стилістичний ефект слова, визначати змістові та емоційно-експресивні відтінки висловлення, що формуються завдяки добору відповідних лексичних одиниць.

Зміст теми також передбачає глибше осмислення ролі багатозначних слів, омонімів, синонімів, антонімів і паронімів у створенні стилістичного оформлення висловлення. Особливий акцент робиться на вивченні груп лексики, що найчастіше виявляють стилістичне навантаження тексту, зокрема іншомовних слів, неологізмів, архаїзмів, історизмів та оцінної лексики. Старшокласники вчать розмежовувати функції книжної та розмовної лексики, визначати специфіку використання фразеологізмів і пояснювати їхній внесок у змістову та образну організацію тексту. На цьому етапі відбувається також формування розуміння стилістичних особливостей словотворчих моделей і граматичних форм, що дозволяє учням усвідомлювати мову як складну багаторівневу систему.

Важливим аспектом навчального процесу є формування діяльнісного досвіду. Учні опановують уміння організовувати власну мовленнєву діяльність: визначати комунікативну мету, добирати доречні мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, прогнозувати вплив висловлення на адресата, здійснювати самоконтроль і редагування. Старшокласники вчать аналізувати доречність уживання стилістично маркованої лексики в

конкретному тексті, здійснювати синонімічні заміни, трансформувати нейтральні мовні одиниці у стилістично забарвлені й навпаки, а також виявляти й виправляти стилістичні помилки [59].

У сучасній методиці навчання української мови сформувалися спеціалізовані підходи, спрямовані саме на ефективне опанування стилістики. У межах цих підходів увага зосереджується не лише на загальних принципах функціонування мовної системи, а й на глибокому аналізі того, як мовні одиниці різних рівнів взаємодіють у конкретному висловлюванні. Йдеться про усвідомлення ролі лексики, граматики, синтаксичних конструкцій і текстових зв'язків у творенні смислу, формуванні емоційного забарвлення та досягненні певного стилістичного ефекту. Особливу увагу приділяють розвитку в учнів уміння цілеспрямовано добирати мовні засоби – відповідно до жанру, адресата, мети, ситуації спілкування – і таким чином формувати високий рівень мовленнєвої культури та стилістичної компетентності.

До ключових підходів, що використовуються саме в навчанні стилістики, належать:

- функціонально-семантичний – акцентує на значеннях і смислових відтінках мовних одиниць та їхній ролі у тексті.
- функціонально-стилістичний – зосереджується на застосуванні мовних засобів у різних стилях і жанрових формах.
- системно-функціональний – досліджує взаємозв'язок мовної системи з її реальним функціонуванням у мовленні.
- проблемний підхід – передбачає розв'язання творчих стилістичних завдань та аналіз конкретних мовленнєвих ситуацій.
- лінгвокультурологічний – інтегрує мовні знання з культурним і національним контекстом.
- комунікативно-діяльнісний – орієнтований на формування практичних умінь спілкування й створення власних стилістично виправданих текстів.

- компетентнісний – розвиває комплексне вміння працювати з інформацією, критично мислити та аналізувати тексти.
- еколінгвістичний – акцентує на відповідальному й етичному використанні мовних ресурсів.
- міждисциплінарний – передбачає поєднання стилістики з літературознавством, риторикою, психологією та культурологією.

Кожен із цих підходів висвітлює різні грані процесу навчання стилістики – від розуміння функцій мовних одиниць у певному контексті до формування ширших комунікативних та соціокультурних компетентностей. Завдяки їхньому поєднанню учні отримують можливість не лише опанувати стилістичні знання, а й самостійно аналізувати тексти, критично осмислювати мовні явища та створювати власні висловлювання, що відповідають нормам сучасної української літературної мови.

У сучасній методиці навчання стилістики функціонально-стилістичний підхід відіграє ключову роль, оскільки дозволяє учням усвідомлювати взаємозв'язок між базовими знаннями з мови та функціональними можливостями мовних одиниць, з'ясовувати закономірності використання стилістично забарвлених слів у різних комунікативних ситуаціях та відпрацьовувати вміння доцільно добирати мовні засоби залежно від змісту висловлювання, мети, жанру та сфери спілкування.

Сутність підходу полягає не лише у засвоєнні відомостей про мову, а й у освоєнні виражальних можливостей мовних одиниць та їх функцій у тексті. У межах функціонально-стилістичного підходу учні поглиблено вивчають стилістичні характеристики мовних засобів, розвивають уміння аналізувати тексти та створювати власні висловлювання в різних стилях і жанрах, оцінюючи доречність і ефективність використання стилістично забарвлених слів. Для формування стилістичних умінь навчання має бути послідовним і системним, із повторним опрацюванням ключових понять та застосуванням вправ на різних етапах курсу. Реалізація цього підходу передбачає три взаємопов'язані етапи:

- ознайомлення зі стилістичними поняттями – вивчення основних термінів та категорій стилістики;
- формування стилістичних умінь і навичок – аналіз функцій стилістично забарвлених одиниць, оцінка їх емоційного й експресивного впливу, відпрацювання правил використання в тексті;
- практична продукція висловлювань – створення власних текстів із застосуванням різних стилістичних ресурсів, редагування та вдосконалення мовлення з урахуванням стилістичної доцільності.

Особистісно орієнтований підхід ґрунтується на визнанні унікальності кожного учня як суб'єкта навчальної діяльності та врахуванні його індивідуальних мовленнєвих потреб, інтересів, здібностей і темпу засвоєння матеріалу. У процесі вивчення стилістично маркованої лексики цей підхід передбачає створення умов, за яких школяр не лише відтворює теоретичні знання, а й активно застосовує їх відповідно до власного досвіду мовлення, власного стилю спілкування та рівня сформованості мовної культури. Важливо, щоб завдання були варіативними: одні учні можуть працювати з текстами художнього стилю і аналізувати експресивні засоби, інші – виконувати вправи на трансформацію нейтральної лексики у стилістично марковану чи створювати власні тексти різних функціональних стилів.

Реалізація цього підходу сприяє розвитку в учнів уміння усвідомлено добирати мовні засоби, враховуючи власні емоції, комунікативні наміри та ціннісні орієнтири. У роботі зі стилістично забарвленою лексикою це особливо важливо, адже діти поступово починають розуміти, що вибір слова – це не механічна дія, а процес, який відображає їхню індивідуальність, інтелектуальний рівень, культуру спілкування й естетичні уподобання. Особистісно орієнтований підхід дозволяє кожному учневі відчувати себе творцем власного мовлення: школярі аналізують текст не лише з позиції

«правильно/неправильно», а й з огляду на доречність, виразність, відповідність своїм інтенціям і комунікативній ситуації.

Важливим аспектом є також розвиток рефлексії: учні вчаться оцінювати власні висловлення, помічати стилістичні помилки та визначати шляхи їх усунення. Поступово формується здатність до самостійного, усвідомленого і творчого використання стилістично маркованої лексики, що є ключовою умовою становлення мовної особистості. Завдяки цьому підходу навчання стилістики перестає бути суто теоретичним і набуває важливості для реального мовленнєвого досвіду школярів.

Компетентнісний підхід є провідним методичним орієнтиром сучасної української мовної освіти, оскільки він спрямований на формування в учнів не лише знань про мову, а насамперед умінь і навичок практичного користування мовою в реальних комунікативних ситуаціях. У межах вивчення стилістично маркованої лексики цей підхід передбачає системну роботу над розвитком стилістичної, мовленнєвої, комунікативної та соціокультурної компетентностей, які забезпечують здатність школяра створювати змістовні, точні й виразні висловлення. Формування компетентностей відбувається шляхом інтеграції теоретичного знання про стилістичні особливості мовних одиниць із практичною діяльністю, яка передбачає аналіз текстів, добір стилістично релевантної лексики, редагування, трансформацію та створення власних висловлень.

Важливим складником компетентнісного підходу є орієнтація на реальні мовленнєві потреби учнів. Старшокласники опановують уміння аналізувати комунікативну ситуацію, визначати мету висловлення, добирати лексичні засоби відповідно до стильових умов та прогнозувати вплив тексту на адресата. Робота зі стилістично забарвленою лексикою в цьому контексті допомагає формувати такі вміння, як оцінювання точності та доречності використання слова, розуміння емоційно-експресивних відтінків та адекватне застосування різних стилістичних ресурсів української мови.

Компетентнісний підхід також передбачає залучення учнів до діяльності, наближеної до реального мовлення: створення публіцистичних текстів, участь у дискусіях, написання есе, роботу з художніми уривками та медіатекстами. Завдяки цьому школярі вчаться не лише розпізнавати стилістичне забарвлення слова, а й самостійно конструювати висловлення відповідно до обраного стилю та комунікативної мети. Особливого значення набуває здатність учнів редагувати власні тексти, усувати стилістичні помилки, знаходити синонімічні заміни та забезпечувати цілісність і виразність мовленнєвого продукту.

Комунікативно-діяльнісний підхід є однією з ключових концепцій сучасної методики навчання української мови, оскільки він визначає мову не лише як систему знань, а як засіб діяльності та спілкування. У процесі вивчення стилістично маркованої лексики цей підхід спрямований на формування в учнів умінь використовувати мовні засоби відповідно до конкретної комунікативної ситуації, орієнтуватися на адресата, мету й умови мовлення. Підхід підкреслює, що засвоєння стилістичної норми не може обмежуватися лише теоретичним матеріалом: учні повинні активно діяти з мовою, застосовувати знання у практичних ситуаціях і створювати власні висловлення.

Реалізація комунікативно-діялісного підходу передбачає створення умов, за яких учні не лише засвоюють теоретичні відомості про стилістику, а й активно застосовують їх у реальних або максимально наближених до реальних мовленнєвих ситуаціях. На уроках моделюються різноманітні види мовленнєвої діяльності: діалоги та побутові розмови, навчальні дискусії, дебати, публічні мінівиступи, створення письмових жанрів різних стилів, редагування змістових і стилістичних помилок, аналіз медіатекстів та публічних комунікацій. Такий формат роботи показує школярам, що стилістика – це не абстрактна теорія, а інструмент, який вони використовують щодня, добираючи слова для спілкування у різних контекстах.

Працюючи зі стилістично забарвленою лексикою, учні поступово усвідомлюють, як навіть незначна зміна слова може вплинути на зміст, емоційний настрій та стилістичну тональність висловлення. Виконуючи вправи на добір, заміну та усунення стилістично недоречних одиниць, вони навчаються розрізняти нейтральну, розмовну, книжну, термінологічну, діалектну, жаргонну лексику та визначати, у яких комунікативних умовах кожна з них є виправданою. Це формує вміння орієнтуватися в мовній ситуації та свідомо обирати потрібний стиль, реєстр і тон.

Важливою складовою цього підходу є також формування навички самостійного планування мовленнєвої діяльності. Учні вчать чітко визначати тему та мету висловлювання, добирати оптимальну композицію тексту, вибирати стилістично вмотивовані мовні засоби та прогнозувати, як їхнє повідомлення буде сприйняте адресатом. Це дає їм можливість не лише створювати грамотно оформлені тексти, а й продукувати їх ефективно – з урахуванням жанру, комунікативної ситуації та очікуваної реакції аудиторії.

На практичних заняттях та у вправах цей підхід реалізується через різнорівневі завдання: написання ділових документів, інструкцій, есе, художніх описів, публіцистичних мінітекстів; переформулювання нейтральних висловів у стилістично експресивні; адаптацію уривків до іншого стилю; редагування стилістично невдалих текстів. Так учні поступово набувають уміння створювати власні висловлення з різноманітними стилістичними відтінками.

Усі зазначені підходи в методиці навчання стилістики не існують окремо. Навпаки, вони взаємодіють і доповнюють один одного, формуючи цілісну методичну модель, у якій поєднуються системний аналіз мовних одиниць, розуміння їхніх функцій у тексті та практична робота зі створення і редагування висловлювань. Такий синтез забезпечує глибоке та всебічне опанування стилістично маркованої лексики, сприяє розвитку мовленнєвої культури учнів і формує здатність свідомо використовувати стилістичні ресурси сучасної української мови.

3.2. Система вправ для формування навичок роботи зі стилістично забарвленою лексикою

Стилістика виступає своєрідним підсумком засвоєння мови: її опанування свідчить про формування мовної особистості, здатної не лише правильно користуватися мовними засобами, а й творчо застосовувати їх у різних комунікативних ситуаціях. Високий рівень мовно-комунікативної компетентності, який проявляється через вміння свідомо добирати слова та виражальні засоби, є показником сформованості внутрішньої мовної культури. Практичне значення стилістики, як підкреслює професор О. Д. Пономарів, полягає не лише в удосконаленні індивідуального мовлення, а й у піднесенні культури мовлення всього суспільства, формуванні естетичних та моральних орієнтирів у мовному спілкуванні [41, с. 5].

Стилістична своєрідність окремих слів або мовних конструкцій тісно пов'язана з ментальністю – сукупністю психічних, інтелектуальних, релігійних, естетичних та соціокультурних особливостей мислення народу, соціальної групи або окремої особистості. Через стилістично забарвлену лексику відображаються не лише соціальні й культурні реалії, а й внутрішні цінності, світогляд, психологічні та емоційні відтінки життя мовця. Саме тому вивчення стилістики стає важливою складовою формування всебічно розвиненої мовної особистості, здатної до творчого та адекватного спілкування у різних сферах життя.

У методичній науці підкреслюють, що без систематичного тренування і практичного застосування знань досягти бажаних результатів неможливо. Тому ефективним засобом навчання виступає метод вправ, який активно розробляли й удосконалювали українські науковці (О. Вашуленко, А. Караман, В. Медушевський, Л. Онищук, О. Симоненкова, Н. Текучов, Л. Тоцька, С. Федоренко, С. Чавдаров та ін.). Як зазначав С. Чавдаров, «глибокі та міцні знання і навички є

результатом активного сприймання й активного перероблення у свідомості набутих знань, практики їхнього застосування. Цій меті служать використовувані учнями вправи різного роду» [62, с. 27–28].

Систему вправ розглядають як упорядковану послідовність взаємопов'язаних дій, що охоплюють різні типи мовленнєвої діяльності: від простих рецептивних завдань, які є базовими за складністю та операціями, до складних продуктивних вправ, що потребують інтеграції знань, умінь і творчого підходу. Вправи побудовані з урахуванням поступового ускладнення мовних і операційних завдань, логіки формування мовленнєвих умінь та навичок, а також реалій практичного мовлення. Така організація роботи дозволяє учням поступово опанувати мовні засоби, відпрацювати стилістичну точність і впевнено застосовувати їх у різних комунікативних ситуаціях, формуючи високий рівень мовної компетентності та самостійності у висловлюваннях.

Дослідники зазначають, що стилістичні вправи – це «усні і письмові вправи, що допомагають учням зрозуміти завдання функціональних стилів, основні риси і мовні особливості на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях» [46, с. 120]. Робочим визначенням можна вважати таке: стилістичні вправи – це вид вправ, спрямованих на закріплення знань зі стилістики української мови та вироблення практичних умінь і навичок учнів, удосконалення мовного чуття й смаку, піднесення культури побутового спілкування та формування лінгвістичної креативності.

Сучасна методична наука виділяє кілька типів вправ. За універсальною класифікацією вправи поділяють на:

- підготовчі – готують до виконання завдань, охоплюють певний аспект проблеми;
- тренувальні – спрямовані на розвиток та закріплення практичних навичок;
- творчі – формують уміння будувати цілісний і стилістично грамотний текст;

- аналітичні – розвивають аналітичне мислення та навички стилістичного аналізу тексту чи його частин і оцінки конкретної комунікативної ситуації.

Реконструкція або редагування тексту відноситься до складних стилістичних вправ, що допомагають учням узагальнювати набуті знання та удосконалювати текст відповідно до його стильової приналежності. Конструювання, або продуктивні вправи, пов'язане зі створенням текстів певного стилю усно чи письмово, вимагає від учнів самостійного підбору мовних засобів і організаційних прийомів мовлення.

Особливе значення у формуванні стилістичної та культуромовної компетентності мають вправи з лексичної стилістики. Вони знайомлять учнів з інформативною функцією слова, нейтральними та стилістично забарвленими одиницями, а також сприяють розвитку навичок їхнього свідомого використання. До таких вправ належать спостереження за мовою текстів, порівняння та аналіз стилістичних значень і відтінків слів, добір адекватного слова або синоніма для конкретної мовленнєвої ситуації.

Вправи на зіставлення мовних одиниць формують здатність розрізняти стилістичне та емоційно-експресивне забарвлення, а порівняння текстів різних стилів показує залежність мовної структури від позамовних чинників. Ефективними також є стилістичні експерименти, редагування текстів та творчі завдання, які стимулюють мовну креативність і вміння застосовувати мовні засоби у різних комунікативних ситуаціях.

Високий рівень мовної культури учнів неможливий без володіння стилістичними навичками. Стилїстика об'єднує різні розділи мовознавства в єдину систему, а її знання сприяють підвищенню грамотності, розвитку мовної чутливості та здатності ефективно використовувати мовні засоби в різних комунікативних та життєвих ситуаціях. У результаті системної роботи зі стилістики учні формують не лише мовну компетентність, а й креативне мовлення та здатність до самостійного аналізу й оцінки текстів.

ВИСНОВКИ

Лексика будь-якої мови є не лише засобом номінації предметів і явищ, а й складним інструментом передачі емоцій, оцінок та інтонаційних відтінків. Стилiстична маркованiсть проявляється саме в здатності слова формувати психологічний та естетичний фон висловлювання, створюючи iндивiдуальний стиль мовлення та підкреслюючи авторську позицію.

Дослідження стилістично маркованої лексики в сучасній українській мові здійснювали такі мовознавці, як Світлана Бузько, Алла Кіщенко та Олена Матковська. Методологічну основу роботи становили дослідження Бузько С. А., Пономаріва О. Д. та Ганича Д. І., присвячені лексико-семантичним змінам і стилістичним особливостям лексики. Для класифікації стилістично маркованих мовних одиниць були використані підходи Хруцької Н. В. та Тараненка О. О., що дозволило аналізувати їхнє функціональне, емоційне та соціальне забарвлення у тексті.

В українській лінгвістичній традиції словниковий склад поділяють на стилістично нейтральну та стилістично марковану лексику. Стилiстично маркована лексика несе додаткове емоційне, оцінне чи експресивне навантаження. Вона визначає iндивiдуальність мовлення, створює емоційну динаміку тексту та впливає на сприйняття читача або слухача.

Поняття стилістичної маркованості охоплює не лише емоційно-оцінний компонент слова, а й його функціонально-стильове, часово-територіальне та соціальне забарвлення. Маркованість є багатовимірним явищем, що відображає комунікативні, соціокультурні та історичні особливості мовної системи.

Класифікація маркованої лексики здійснюється за кількома критеріями: функціонально-стильовим, емоційно-експресивним, соціальним, територіальним і хронологічним. Це дозволяє простежити змінність значень та конотацій слів у різних комунікативних ситуаціях і історичних зрізах мови.

У художньому тексті стилістично маркована лексика виконує комплекс функцій: емоційно-оцінну, характерологічну, формування індивідуального мовного стилю (ідіолекту), створення художньої атмосфери та реалізації авторського задуму. Вона підсилює виразність мови, передає внутрішній стан персонажів і соціальні характеристики мовців, сприяє ритмічній та естетичній організації тексту.

Стилістична маркованість не є порушенням мовної норми, а природним проявом багатозаровості та варіативності мови. Вона виступає як органічна складова комунікативного потенціалу слова, що дозволяє передавати відтінки значення, емоцій, оцінок та соціокультурних характеристик.

У творі Романа Андріяшика «Сторонець» стилістично маркована лексика відіграє ключову роль, відображаючи внутрішній і духовний світ героя, Юрія Федьковича, а також історико-культурний контекст Буковини кінця XIX – початку XX століття. Центральним у творі є не лише біографія Федьковича, а його моральні та духовні пошуки, критичне осмислення дійсності та повернення до культурних традицій рідного краю. Стилістично забарвлені слова демонструють історичне тло роману (*баша, дук, жовнір, топірець*), передають живу розмовну мову героїв (*задьористо, молодиця, партач, розчепірений*), відтворюють мовні особливості регіону (*ганиши, кептарик, літнівка, тайстра*), надають тексту індивідуальної виразності та сучасності (*всеневтрочання, невинно-доброзичливий, пастух-ватаг*), підкреслюють емоційне або негативне ставлення до предметів чи явищ (*мужлан, тупорилий*), надають окремим фрагментам урочистості й книжності (*еманація, живописати*).

У структурі лексичного складу роману Романа Андріяшика «Сторонець» провідне місце посідають неологізми (24,2%), що свідчить про активну авторську мовотворчість та прагнення письменника до максимально виразного і специфічного художнього мовлення. Вони створюють унікальну мовну атмосферу твору, допомагають передати внутрішній світ персонажів та підкреслити емоційні, психологічні й художні нюанси оповіді.

Значну роль у формуванні колориту роману відіграють діалектизми (21,6 %), які надають тексту регіональної та етнокультурної специфіки. Вони відтворюють мовну реальність певного краю, підкреслюють соціальні й побутові особливості героїв, сприяючи створенню живого й правдоподібного образу середовища.

Важливим елементом мовної системи твору є розмовна лексика (12,9 %) та просторіччя (9,8 %), які забезпечують природність і динаміку мовлення персонажів. Вони допомагають наблизити художній текст до живого народного слова, створюючи ефект безпосередності спілкування та підкреслюючи індивідуальні мовні риси героїв. Пейоративи (5,2 %) і фамільярні слова (2,6 %) додають тексту соціальної сатиричності та гумористичного відтінку, розкриваючи взаємини між персонажами та їхнє ставлення до світу.

Історично марковані лексеми, зокрема історизми (7,2 %) та архаїзми (6,2 %), сприяють формуванню відчуття часової достовірності і допомагають відтворити соціокультурну атмосферу епохи. Вони надають тексту історичної глибини, підкреслюють традиції, побутові й політичні реалії, що важливо для комплексного сприйняття художнього світу роману.

Окрему функцію виконують книжна лексика (2,6 %), поетизми (4,6 %) та конфесійна лексика (3,1 %), які підсилюють інтелектуальний і духовний вимір твору. Вони надають тексту філософської насиченості, сприяють художньому осмисленню тем, образів і сюжетних колізій, створюючи баланс між живим народним словом і високим стилістичним рівнем авторського письма. Поєднання різних груп стилістично маркованої лексики у творі забезпечує багатосаровий художній ефект, дозволяє відтворити атмосферу часу та місця, формує глибоке емоційне і культурне сприйняття тексту.

Вивчення стилістично маркованої лексики у шкільному курсі української мови має поетапний характер і передбачає поступове розширення знань учнів про функціональні та експресивні можливості слова. На рівні основної школи навчальна діяльність спрямована на ознайомлення з

окремими лексичними групами (діалектизми, професіоналізми, історизми, неологізми, розмовні та книжні слова) та розпізнавання їхніх стилістичних ознак.

Найбільш глибоке та системне вивчення стилістично забарвленої лексики відбувається в 11 класі, у межах теми «Стилістична норма». Учні переходять від простого розпізнавання стилістичних одиниць до аналізу їх функціонування в тексті, оцінки доречності використання та впливу на зміст і емоційний ефект висловлення.

Формування стилістичної компетентності передбачає розвиток умінь усвідомлено добирати слова відповідно до жанру, комунікативної мети та ситуації спілкування. Старшокласники вчаться аналізувати стилістичне забарвлення лексичних, словотвірних, морфологічних і синтаксичних засобів, встановлювати відповідність мовних одиниць функціональному стилю та оцінювати їхній внесок у змістову й емоційну організацію тексту.

Вивчення стилістики базується на використанні різних методичних підходів: функціонально-стилістичного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного та інших. Їх синтез дозволяє поєднати системне засвоєння знань, розвиток мовних умінь і навичок, а також формування здатності до самостійного стилістичного аналізу.

Система вправ є ключовим засобом формування стилістичної компетентності. До неї належать підготовчі, тренувальні, аналітичні та творчі вправи, а також складні завдання на реконструкцію, редагування та продуктивне конструювання текстів. Ці вправи допомагають учням закріпити знання, розвивати мовну чутливість, критичне мислення і здатність до самостійного редагування та стилістичного оформлення тексту.

Ефективне опанування стилістично забарвленої лексики сприяє розвитку мовної, комунікативної та соціокультурної компетентностей учнів, підвищенню мовної культури, формуванню креативного мовлення та здатності до усвідомленого застосування лексичних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Авраменко О. М., Чукіна В. Ф. Стилїстика української мови. Програма факультативного курсу/10–11 кл. Київ: Грамота, 2008. 256 с.
2. Андріяшик Р. В. Сторонець. Київ: Український письменник, 1992. 175 с.
3. Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид., випр. і доповн. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 336 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилїстика і культура української мови: навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. 430 с.
5. Бодик О. П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
6. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2006. 39 с.
7. Бойко Н. І. Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 7–10.
8. Бузько С. А. Поняття стилїстичної маркованості мовних одиниць (загальнотеоретичний аспект). Філологічні студії, 2018, вип. 17, с. 111–119.
9. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 383 с.
10. Воринич, Г. В. Вульгаризм. Енциклопедія сучасної України, 2006 р. URL: <https://esu.com.ua/article-30110> (дата звернення: 28.03.2025)
11. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. Українська мова і література в школі. 2015. № 3. С. 2–10.

12. Грищенко А. П. Сучасна літературна мова: підручник. Київ: Академвидав, 2003. 493 с.
13. Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець Д. Г. Золовейко, 2013. 192 с
14. Гуменюк О. Експресивність лексичних засобів у мові та мовленні. Україністика: нові імена в науці: зб. наук. пр. Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2006. С. 77–80.
15. Дудик П. С. Особливості розмовної мови. Українська мова і література в школі. 1967. № 6. С. 21–27.
16. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
17. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ: Наукова думка, 1983. 156 с.
18. Єрмоленко С. Я. Розмовна лексика. Українська мова: Енциклопедія/редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 3-тє вид., зі змін. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 582–583.
19. Єрмоленко С. Я. Стилї. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. 3-тє вид., зі змін. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 675–676.
20. Єрмоленко С. Я. Стилїові різновиди української мови. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. 3-тє вид., зі змін. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 678–679.
21. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Навч. посіб. Київ: Академія, 2009. 264 с.
22. Загнітко А. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки : науково-аналітичне видання [Текст] / Анатолій Загнітко. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. 464 с.

23. Загнітко А. А. Сучасний лінгвістичний словник: науково-довідкове видання. Вінниця: ДонНУ ім. В. Стуса, 2020. 335 с.
24. Заєць В. Г. Мовна картина світу гуцула другої половини ХІХ століття (за художньою та епістолярною спадщиною Ю. Федьковича) [рукопис]: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. / Вероніка Григорівна Заєць. Чернівці, 2010. 229 с.
25. Кабиш О. О. До проблеми класифікації маркованої лексики. Система і структура східнослов'янських мов (До 200-річчя В. І. Даля): збірник наукових праць. Київ: Товариство «Знання України», 2001. С. 154–161.
26. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2007. 154 с.
27. Кіщенко, А. Стилістично маркована лексика в сучасному художньому тексті: Взаємодія категорії адресантності та експресивності. Вісник Одеського національного університету. Філологія, 25(2(22)), 36–43. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2020.2\(22\).235162](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2020.2(22).235162)
28. Коломієць І. І. Стилістика української мови (Теоретичні основи стилістики. Художньо-виразові засоби мовлення). Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Умань, 2019. 28 с.
29. Кузьменко В. Люди зі страху не можуть творити історію (екзистенційна концепція страху в епічних полотнах Р. Андріяшика) / В. Кузьменко // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. 2017. № 9
Режим доступу: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/374>
30. Ленець К. В. Вульгаризм. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 845.
31. Матковська, О. (2023). Стилістично маркована лексика в мові сучасної української політики: Функціонально-прагматичний та нормативний аспекти. Культура слова, 99, с. 150–165.
<http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001493349>

32. Мацько Л. І., Сидоренко Л. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
33. Мацюк, О. Неологізми. Слова-космополіти. Канал новин "Український інтерес". URL: <https://uain.press/articles/27742-27742> (дата звернення: 28.04.2025)
34. Михайлець, Я. В. Вживання спеціальної лексики, терміни і професіоналізми. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/lesson/tema-10-vzhyvannia-spetsialnoi-leksyky-terminy-i-profesionalizmy-276215.html> (дата звернення: 02.03.2025)
35. Мельник С. М. Функціонально-семантичний потенціал експресивної лексики в українській прозі кінця ХХ – поч. ХХІ ст.: дис. канд. філол. наук. Одеса, 2013. 228 с.
36. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2005. 400 с.
37. Моклиця А. В. Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту (на матеріалі польської літератури ХХ ст.): навчально-методичні матеріали. Луцьк, 2018. 143 с.
38. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В. В. та ін. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. Київ: Знання, 2010. 270 с.
39. Навчання в старшій школі української мови на академічному рівні: посіб. для вчителя / [авт. кол.: Шелехова Г. Т., Голуб Н. Б., Бондаренко Н. В., Новосьолова В. І., Федорчук Т. М., Косянчук С. В.] Київ: Педагогічна думка, 2012. 208 с.
40. Не вмирає душа наша, не вмирає воля : Нотес громадського обговорення роману «Сторонець» Р. Андріяшика, 8 груд. 1997 р., Будинок письменників України // Літ. Україна. 1997. № 5 (4769). С. 7.

41. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманїт. спец. вищ. закл. освіти / О. Д. Пономарів. – 3-тє вид., переробл. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2000. – 246, [2] с.
42. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. К. : Либїдь, 2013. 360 с.
43. Руденко М. Ю. Арго, жаргон, сленг: питання термінології. Германїстика у ХХІ столїтті: когнітивна, соціо- та прагмалїнгвістика: ІІІ Всеукраїнська наукова конференція германїстів з міжнародною участю / відп. за вип. В. Г. Пасинок. Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. С. 120–121.
44. Селїванова О. Сучасна лїнгвістика: термінологїчна енциклопедія. Полтава: Довкілля К, 2006. 716 с.
45. Слабошпицький М. Подолання страху і пошук надїї (Проза Романа Андрїяшика). URL: <https://md-eksperiment.org/post/20170510-podolannya-strahu-i-poshuk-nadiyi-proza-romana-andriyashika>
46. Словник-довїдник з української лїнгводидактики / Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2003. 149 с.
47. Словник української мови у 20 томах онлайн. URL: <https://1677.slovaronline.com/> (дата звернення: 17.03.2025).
48. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціяція української мови. Київ: Критика, 2005. 462 с.
49. Ставицька Л. О. Українська жаргонна лексика як об'єкт вивчення соціолїнгвістики // Вивчаємо українську мову та лїтературу. 2004. № 13. С. 2–7.
50. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української лїтературної мови ХХ столїття: монографія. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
51. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Богдан, 2000. 88 с.
52. Сучасна українська лїтературна мова: Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодїда. Київ: Наукова думка, 1973. 438 с.

53. Сучасна українська літературна мова: Стилістика/за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 585 с.
54. Тараненко О. О. Неологізм / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. Київ. : Укр. енцикл., 2004. С. 408–409.
55. Тараненко О. О. Просторіччя. Українська мова. Енциклопедія/редкол.: В. М. Русанівський та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 498–499.
56. Тищенко І. Проблема «втраченої» людини в творчості Романа Андрияшика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2011. 18 с.
57. Тулузакова О. Г. Актуалізація стилістично маркованої лексики. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»: Серія Філологія. Мовознавство. Миколаїв, 2015. Вип. 241, т. 253. С. 99–104.
58. Ужченко Т. Г. Дидактичний матеріал з української мови. Лексика і фразеологія : посібник для вчителя. Київ: Освіта, 1992. 224 с.
59. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи: рівень стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 27.04.2025).
60. Хруцька Н. В. Динаміка стилістичної маркованості лексики російської мови (на матеріалі російської лексикографії 50-х – 80-х років ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1998. 20 с.
61. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 166 с.
62. Чавдаров С. Х. За активізацію та удосконалення методів навчання. Радянська школа, 1959. № 8. С. 29–41.

63. Шокало О. 90-ліття Романа Андріяшика: «Живи життя...»//Український Світ. 15.05.2023. URL: <https://ukrsvit1.com.ua/liudy/suspilstvo-pravo-lad/90-littia-romana-andriashyka-zhyvy-zhyttia.html> (дата звернення: 03.01.2025).